

22 เร็นกายสู้ไกลกังวล หนทางข้างหน้าของจักรี

ในปี 2543 ภูมิพลถอนตัวไปสู่ความกึ่งสันโดษที่วังไกลกังวลริมหาดหัวหิน เหมือนมหาชนก(ในเรื่องราวดั้งเดิม) ที่ถอนตัวจากสังคมเพื่อปฏิบัติขั้นสุดท้ายของการรู้แจ้ง เขาดูเหมือนจะปล่อยวางความดิ้นรนที่จะเปลี่ยนแปลง ราชอาณาจักรของเขา

กระนั้นคล้ายกับกษัตริย์แห่งมิลลาในฉบับของเขา ภูมิพลไม่สามารถละทิ้งภารกิจของเขาได้โดยสิ้นเชิง เหมือนกับว่างานของเขายังไม่เสร็จสิ้น หลายครั้งเขาโผล่มาในพิธีสาบานตนของรัฐมนตรีใหม่ ต้อนรับ อาคันตุกะสำคัญ และพบกับผู้บริจาคหรือกลุ่มข้าราชการ เช่นนายทหารในวาระการเลื่อนยศประจำปี¹ เขา กลับไปกรุงเทพฯ เพื่อกล่าวปราศรัยในงานวันเกิด เล่าเรื่องศีลธรรมประจำบ้าน เรื่องข้ามขั้นต่อมตน และแขวะ นักการเมืองเช่นเคย แต่ส่วนใหญ่แล้วเขาแยกตัวอยู่สันโดษ งานหลักของเขาดูเหมือนจะเป็นการนิพนธ์ *เรื่อง ของทองแดง* อันเป็นชีวประวัติของหมาที่เขาเลี้ยงมาสี่ปีแล้ว² ทองแดงโด่งดังจากการเป็นหมาตัวโปรดของ ภูมิพล และหนังสือที่พิมพ์ในปี 2545 มีภาพภูมิพลกอดและเล่นกับมัน กระทั่งในหลายภาพเขานึกยิ้ม

เมื่อดูผิวเผิน หนังสือหนา 84 หน้าในภาษาอังกฤษและไทยว่าด้วยหมาพันธุ์ทางตัวหนึ่งอาจถูก มองข้ามไปว่าเป็นเพียงความเพลิดเพลินของภูมิพลเท่านั้น ที่เตือนพสกนิกรว่าหมาข้างถนนไม่ได้ต่ำต้อยกว่า หมาพันธุ์แท้ แต่หนังสือเล่มนี้มีความหมายมากกว่านั้น มันเป็นอุทธาหรณ์สำหรับพสกนิกรของเขา เขา บรรยายทองแดงว่าเป็น “หมาธรรมดาที่ไม่ธรรมดา” มันมีสำนึกแห่งความเคารพต่อภูมิพล เขาได้มันมาเมื่อมัน เกิดมาได้ไม่กี่วัน ก่อนนั้นมันร้องทั้งวัน แต่ “ก็แปลก พอมันถูกมอบให้ภูมิพล มันก็หยุดร้องและคลานเข้าไป หมอบอยู่บนตักของเขา รวากับขอฟกชีวิตไว้ แล้วก็กลับไปเลย ไกลจากความกังวล ความเหงาและความกลัว”

ทองแดงคล่องแคล่ว ฉลาดและสนใจ สนอกสนใจ ปฏิบัติตามคำสั่งของภูมิพลโดยไม่ตั้งคำถาม มันปกป้อง ภูมิพลจากหมาตัวอื่นๆ โดยไม่ต้องสั่งหรือรับเกียรติยศใดๆ ที่น่าทึ่งสำหรับหมาที่มีชาติกำเนิดไพรข้างถนนคือ มันเดินอย่างผู้ดี ท่วงท่าชาววัง กลิ่นไม่เหม็นสาบ ไม่เห่า และทั้งที่เป็นหมาตัวโปรดของภูมิพล กลับถ่อมเนื้อ ถ่อมตัว ที่สำคัญที่สุดคือ มันรู้จักการทำตัวเวลาอยู่กับภูมิพล มันจะเข้าหาเขาก็ต่อเมื่อมีพระบรมราชโองการ

¹ ในเดือนกันยายน 2543 ภูมิพลออกโทรทัศน์ในการพบกับนักวางแผนของกทท. กำชับกำชาพวกเขาอย่างขีดยาวเรื่องการจัดการจราจร เมื่อเกิดน้ำท่วมขนาดใหญ่สองสามสัปดาห์ต่อมา เขาก็บรรยายออกโทรทัศน์ขีดยาวอีกครั้งต่อคนทำงานกู้ภัยพิบัติ ชาวชาววัง, หลายช่องม 28 พฤศจิกายน 2543.

² ภูมิพล อุดลยเดช, *เรื่องของทองแดง* (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง, 2545)

รับสั่งเท่านั้น มี “กิริยามารยาทอันงดงาม” อยู่ตลอดเวลา และตามพิธีปฏิบัติอย่างเป็นทางการ ไม่เคยวางตนอยู่เหนือภูมิภาค “หมาตัวอื่นๆ กระทั่งลูกๆ ของทองแดงเอง จะแสดงอาการปัสมีปิดเวลาเข้าเฝ้าภูมิภาคด้วยการโดดขึ้นตักและเลียหน้าเลียตาเขา ทองแดงไม่มีวันทำอย่างนั้น ต่อให้ภูมิภาคตั้งตัวมันขึ้นเพื่อกอด ทองแดงก็จะรีบหมอบกราบบนพื้นอย่างรวดเร็ว หูหลุบในอาการเคารพ... ข้าในวังรายหนึ่งบอกว่า หากเราอยากรู้ว่าจะนั่งอย่างไรให้งามเวลาเข้าพบภูมิภาค เราดูได้จากทองแดง”

คนไทยบางคนรู้สึกรับไม่ได้กับการเปรียบเทียบต่างๆ อย่างนี้ให้เทิดทูนภูมิภาค โดยยกมาเป็นเยี่ยงอย่าง แต่คนไทยส่วนใหญ่รักหนังสือเล่มนี้ พวกเขาซื้อหนังสือเล่มนี้มากกว่าห้าแสนเล่ม กลายเป็นหนังสือที่ขายดีที่สุดของไทยตลอดกาล เสือยัดทองแดงก็มียอดชายในปริมาณใกล้เคียงกัน โดยทำไรยกให้การกุศลของภูมิภาค หนังสือทองแดงจึงสะท้อนอำนาจนำของภูมิภาค แม้เขาจะชอบแทรกแซงอย่างน่าตั้งคำถามก็ตาม หรือการสยบผู้วิพากษ์วิจารณ์ตลอดจนเรื่องราวอันชวนระอาของครอบครัวเขา ภูมิภาคก็ยังคงเป็นที่รักและเทิดทูนของพลกนิกรส่วนใหญ่ ด้วยกลวิธีอันเฉพาะตัวเขาประสบความสำเร็จในการปกป้องเครื่องจักรไม่ให้ถูกเบียดขับโดยวิถีประชาธิปไตยเสรีสมัยใหม่

หลังเหตุการณ์สังหารหมู่ 6 ตุลา 19 ที่ศาสตราจารย์ Benedict Anderson บรรยายถึงความสำเร็จนี้ว่าเป็นอุปสรรคขัดขวางการเปลี่ยนผ่านจากการเป็นราชอาณาจักรไปสู่รัฐชาติสมัยใหม่ “ไม่เหมือนกับสถาบันกษัตริย์ลิเบียกับเอธิโอเปีย สถาบันกษัตริย์ไทยอยู่รอด แต่มันไม่เคยได้เปลี่ยนผ่านไปสู่ความเป็นสถาบันอย่างของญี่ปุ่นหรือยุโรปในศตวรรษที่ 20 “ลัทธินิยมเจ้า” ในความหมายของการแสวงหาอำนาจที่แท้จริงในระบบการเมืองโดยครอบครัวกษัตริย์(นั่นคือ บทบาทของ”ประธาน(subject)”ทางการเมือง)ยังมุ่งมั่นไม่ลดละในรูปแบบโบราณที่น่าสนใจอยู่ในสยามร่วมสมัย... ทั้งหมดนี้ยังพิลึกเนื่องจากการขึ้นนั่งบัลลังก์ของผู้ปกครองคนปัจจุบันนั้นเป็นผลผลิตของการสืบสายและอุบัติเหตุล้วนๆ และก็น่าที่จะได้ทำให้เขาเป็น “กรรม(object)” ทางการเมืองในอุดมคติ”³

เป็นเวลากว่าสี่สิบห้าปีแล้วที่ Anderson เขียนอย่างนั้น สถาบันกษัตริย์ของภูมิภาคได้ยืนปักหลักชดกับระบบการเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญและกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยมาโดยตลอด ในแง่การบรรลุความสำเร็จทางการเมืองล้วนๆ แล้ว การต่อต้านแข็งขืนต่อการเปลี่ยนแปลงนี้ไม่น่าที่อะไร กล่าวคือ สถาบันกษัตริย์ร่วมสมัยจำนวนมาก รวมถึงบรูไน เนปาลและตะวันออกกลาง ต่างก็ได้ขัดขวางการปรับปรุงระบบการปกครองเหมือนกัน ของไทยแตกต่างตรงที่ว่า แทนที่จะรักษาอำนาจของสถาบันฯ ไว้ด้วยการบังคับและปราบปรามมวลชน ภูมิภาคใช้ภาษาและที่สำคัญกว่าคือถ้อยแถลงด้วยภาพ(visual statement) เพื่อชักจูงพลก

³ Benedict Anderson, “Studies of the Thai State: The State of Thai Studies,” in *The Study of Thailand*, ed. Eliezer B. Ayal (Athens, Ohio: Ohio University, 1978), 209.

นิกรให้เคลิบเคลิ้มว่าประเทศไทยนั้นต้องพึ่งพาทั้งในเชิงวัฒนธรรมและเชิงกายภาพต่อสถาบันกษัตริย์ที่เข้มแข็ง และคนไทยอยู่อย่างนี้ดีแล้ว ความสำเร็จนี้ไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง แต่เป็นผลมาจากความพยายามพากเพียร และมักจะยอดเยี่ยมในการทำให้ภูมิพลใหญ่กว่าบรรดาสถาบันประชาธิปไตยสมัยใหม่ ดังที่ Michael Connors นักรัฐศาสตร์เขียนว่า “สถานะเทพของภูมิพลไม่ได้มาจากกงสีของตระกูล แต่เป็นสิ่งที่เขากับข้าในวัง นับริ้อยๆ และหน่วยงานอื่นๆ ได้บรรจงสร้างขึ้นมา”⁴

มีสองปัจจัยที่ทำให้ความพยายามนี้ประสบผลสำเร็จอย่างดีเยี่ยม ปัจจัยแรกคือภูมิพลเป็นบุคคลในอุดมคติสำหรับการฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์และชุมชนต่อไป หลังการตายที่น่าสลดของอานันท์ เขายอมรับหน้าที่ในการนั่งบัลลังก์อย่างไม่มีเงื่อนไข เขามีศักยภาพสูงในการเรียนรู้ ไม่ตั้งคำถามครุบาอาจารย์(ซึ่งพวกเขาเองมีความรอบจัดและเชิงการเมืองสูง) และไม่ยอมทนต่อความโลภ ความเมินเฉย หรือการเสพสุขและติดหรูมากเกินไป ปัจจัยที่สองคือลักษณะความเป็นพุทธอย่างเข้ากระดูกของสังคมไทย หลายทศวรรษนับจากการปฏิวัติ 2475 คนไทยยังคงมองตนเองว่า “เป็นชนชาติไทยที่มีรากเหง้าของพุทธ และเป็นปีกแผ่นในความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์” Charles Keyes เขียนไว้ในหนังสือของเขา *Thailand: Buddhist Kingdom as Modern Nation-State*⁵

ผู้ก่อการ 2475 โดยเฉพาะพิบูล พยายามอย่างหนักที่จะตัดการเชื่อมโยงระหว่างความเป็นพุทธกับสถาบันกษัตริย์ออกจากกัน เพื่อจะได้ปลดระวางมโนภาพอันสวยงามของความเป็นธรรมราชา ในการฟื้นฟูช่วงหลังสงคราม พวกกษัตริย์นิยมเล็งเห็นว่ามันเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องเชื่อมทั้งสองกลับเข้าด้วยกัน และสถาปนาอัตลักษณ์อันขลังศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์กลับคืนมาใหม่ เพื่อการนี้ กุณชื้อของภูมิพลคือธานีกับรังสิตเน้นย้ำความสำคัญของพิธีกรรมเหนืออื่นใดในฐานะเครื่องแสดงวัตรปฏิบัติธรรมอันบริสุทธิ์ ด้วยการปฏิบัติพิธีกรรมที่สำคัญที่สุดอย่างกฐินหลวง และการทำพิธีในวัดที่สำคัญที่สุดที่เป็นที่ประดิษฐานรูปบูชาที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดอย่างพระแก้วมรกตพร้อมด้วยพระเถระที่เป็นที่เคารพสูงสุดอยู่เบื้องข้าง ภูมิพลก็ไร้คู่มือเปรี๊ยบติดในด้านบุญบารมี

ระหว่างนั้น กุณชื้อของภูมิพลก็ปกป้องตัวเขาไม่ให้ถูกสาธารณชนมองได้ว่าลดตัวลงมาเล่นการเมือง ตั้งแต่จุดเริ่มแรกสุดของรัชกาลของเขาจนถึงทศวรรษ 2533 การแทรกแซงของเขามักจะกระทำเบื้องหลังม่านหน้าที่ปิดคลุมโดยเหล่าเจ้า องคมนตรีและข้าในวังที่จงรักภักดีอย่างที่สุด พวกเขาจะป้องปากกระซิบบอกถึง

⁴ Connors, *Democracy and National Identity*, 128.

⁵ Keyes, *Thailand: Buddhist Kingdom*, 203.

ความประสงค์ของเขาก็แต่กับผู้ที่พวกเขาไว้ใจได้เท่านั้น และเขียนหนังสือสั่งการและสอบถามของภูมิพลด้วยสำนวนโวหารรุ่มร่าม รวาทว่ามันเป็นภาระยุ่งยากที่กษัตริย์จำใจต้องทำ แทนที่จะเป็นการสมัครใจ

แนวทางนี้ทำให้เขามีจุดขายที่แตกต่างไปจากนักการเมือง ที่ประสงค์อำนาจทางการเมืองด้วยความมั่งคั่งใหญ่ใฝ่สูง ที่ปกติพูดมากกว่าทำ บกพร่องในพิธีกรรมและการผูกโยงกับคนและวัตถุต่างๆ ที่ศักดิ์สิทธิ์สูงส่ง ว่างที่เปี่ยมด้วยบุญบารมีกับนักการเมืองต่ำช้าถูกคั่นขวางไว้ด้วยหุบเหวลึก ภูมิพลจะผูกสัมพันธ์กับข้าราชการและทหาร และมันคงแน่นอนที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้คุณมองว่าเกลือกกลั้วกับนักการเมือง แม้กระทั่งส่วนที่อยู่ในระดับนำ เว้นเสียแต่ว่าพวกนั้นจะสวมเครื่องแบบนายพล อย่างสุฤษดิ์และเปรม

ผลจากการแยกตัวแตกต่างอย่างจงใจนี้คือการออกแรงของภูมิพลในนามของประชาชนนั้นถูกมองว่าเป็นการกระทำที่เสียสละไร้ซึ่งตัวตน เป็นทานและบริจาคตามหลักทศพิธราชธรรม เวลานักการเมือง(หรือนักธุรกิจ)ทำอย่างเดียวกัน ก็จะถูกมองว่าสร้างภาพเพื่อผลประโยชน์ ว่างจะคอยย่ำเตือนประชาชนถึงความแตกต่างนี้อยู่ตลอดเวลา หลักฐานบ่งชี้ถึงธรรมเนียมปฏิบัติอันบริสุทธิ์หาตัวจับยากของภูมิพลได้รับการตอกย้ำในช่วงทศวรรษ 2533 เมื่อว่างเริ่มได้รับเงินบริจาคก้อนใหญ่โดยตรงจากวัดรายๆ ด้วยหวังโช่บุญตอนนีพุ่งตรงจากประชาชนผ่านวัดขึ้นไปหาว่าง และไม่ใช่ว่าว่างไปวัด นัยแห่งความเป็นเทพของภูมิพลยิ่งมายิ่งลึกล้ำ (สำหรับนักวิจารณ์แล้ว มันบ่งบอกว่าว่างวิญญูต์ของการทำบุญนั้นแตกหักไปแล้ว)

เมื่อได้สำแดงความเอกอุเหนือบรรดาคู่แข่งที่เป็นมนุษย์แล้ว ภูมิพลก็ต้องทำอย่างเดียวกันนี้กับประชาธิปไตย อันเป็นพลังแห่งประชาที่ไม่อยู่ภายใต้ร่มชาติ-ศาสนา-กษัตริย์ เนื่องจากการเรียกร้องการปฏิรูปประชาธิปไตยสามารถอ้างโดยใครก็ได้ รวมถึงคู่แข่งของว่าง ภูมิพลจึงต้องเหมารวมเอาแนวคิดประชาธิปไตยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดธรรมราชาด้วย

ตั้งแต่แรกทีเดียว ประชาธิปไตยเป็นที่เข้าใจโดยทั่วกันว่าหมายถึงการมีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งที่ทำหน้าที่ตามความต้องการของประชาชนที่เสรี ด้วยกษัตริย์ขาดหายไปจากโครงสร้างนี้ จึงเป็นการไม่พอเพียงที่จะประกาศแต่เพียงว่าสถาบันกษัตริย์และประชาธิปไตยร่วมห่อหุ้มกันแล้ว อย่างที่ทำในปี 2520 ที่รัฐบาลนิยามประเทศไทยว่ามี “ระบอบประชาธิปไตยอันมีกษัตริย์เป็นประมุข” ภูมิพลต้องแสดงให้เห็นว่าสถาบันกษัตริย์ในอดีตนั้นเป็นประชาธิปไตยโดยเนื้อใน มีหน้าซำยังใหญ่กว่าและกว้างขวางกว่าประชาธิปไตยนำเข้ามาจากตะวันตกอันคับแคบที่ประชาชนเคยได้ยินมา

เหตุนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องเรียกศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่าเป็นแถลงการณ์ประชาธิปไตย (democratic manifesto) ต้องย้ำแล้วย้ำอีกว่ากษัตริย์ตระกูลจักรีทั้งหมดเป็นคนของประชาชน และต้องกะเกณฑ์ความเชื่อที่ว่าประชาธิปไตยคือผู้ให้กำเนิดระบอบประชาธิปไตยที่มีรัฐธรรมนูญในประเทศไทยด้วยตัวคนเดียวในปี 2475 จริงๆ แล้วพวกนิยมเจ้าในยุคของภูมิพลกล่อมตัวเองให้เชื่อนิทานฉบับนี้ ในปี 2535 ภูมิพลบอกแก่นักเขียนฝรั่งสองคนว่ามกุฎเป็นคนแรกที่แนะนำอุดมคติประชาธิปไตยให้ประเทศนี้ได้รับรู้จัก และ

หลังจากนั้น ประชาธิปกก็สานต่อภารกิจจนสำเร็จด้วยการประทานประชาธิปไตยเต็มรูปแบบลงมาด้วยความสมัครใจ⁶

ข้ออ้างอธิบายเหล่านี้ได้รับการผลิตซ้ำยึดเยียดกรอกตากรอกหูตามงานเขียนทางวิชาการ ตำราเรียน และละครโทรทัศน์ จนเป็นที่น่าเชื่อถือเพราะเป็นที่เข้าใจตามแนวคำสอนแบบพุทธว่าบุคคลผู้ปฏิบัติธรรมอันบริสุทธิ์ เช่น ธรรมราชา คือผู้ทำงานเสียสละเพื่อผู้อื่น การอุทิศตนและการเสียสละของภุมิพลทำให้เขาเป็นประชาธิปไตยโดยเนื้อแท้ รัชทายาทราษฎรทั้งหมด ไม่ใช่เพียงตัวเองหรือเขตเลือกตั้งอันจำกัด (และเนื่องจากว่าเขาเป็นกษัตริย์ เขาจึงมีข้อมูล หรือสัพพัญญูโดยกรรมพันธุ์ ที่จะรู้ว่าประชาชนต้องการอะไร) กล่าวโดยสรุป ผู้ปกครองพุทธที่เคยเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบศักดินาขุนศึกโบราณถูกสถาปนาให้เป็นองค์ประกอบสำคัญของประชาธิปไตยสมัยใหม่ ในทางตรงข้าม สมาชิกสภาผู้แทนฯ ไม่ถูกถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของโครงสร้างนี้ ปลายทศวรรษ 2503 ภุมิพลดูแคลนนักการเมืองอย่างเปิดเผยว่ารับใช้แต่ตนเองกับกลุ่มผลประโยชน์แคบๆ เขาจะไม่พูดตรงๆ ว่าเขาดีกว่า แต่ด้วยการอวดผลงานจากโครงการของตัวเอง เขาปล่อยให้การกระทำบอกระดับตัวเอง

ถึงกระนั้น ความพยายามวาดภาพว่าสถาบันกษัตริย์เป็นประชาธิปไตยมาแต่ก่อนแต่ออกนั้นต้องเผชิญกับการท้าทายที่สำคัญ นั่นคือ คนไทยเข้าใจว่าประชาธิปไตยเกี่ยวข้องกับทางเลือกตั้งตัวแทนของประชาชน อันเป็นคุณสมบัติที่กษัตริย์ไม่มี ดังนั้น วังจึงเพียงแต่ยืนยันว่ากษัตริย์จักรีทั้งตระกูลเป็นกษัตริย์ที่ประชาชนนิยม ที่จะไม่นั่งอยู่บนบัลลังก์ หากพวกเขาไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนหรือไม่ได้ปกครองด้วยความเที่ยงธรรม ด้วยตรรกೆಯ่างนี้ ภุมิพลกับบรรดาคณก่อนหน้าเขาเท่ากับโดยเนื้อแท้แล้วได้รับการเลือกตั้งมานั่นเอง อย่างที่เขาบอกผู้สัมภาษณ์รายหนึ่ง “เราเป็นกษัตริย์ที่ได้รับการเลือกตั้งมา หากประชาชนไม่ต้องการ พวกเขาสามารถไล่เราออกได้”

หากว่านั่นจริง อย่างนั้นการเลือกตั้ง(ตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไป)ก็ไม่ได้เป็นประโยชน์จริงๆ สำหรับการเลือกตัวแทนมาเป็นผู้นำ และประวัติของภุมิพลที่ไม่สนับสนุนรัฐบาลที่มาจากเลือกตั้งก็สะท้อนความเชื่อนี้ เขาสำราญโดยไม่ต้องมีการเลือกตั้งในช่วงสฤษดิ์และถนอม และเขาสนับสนุนข้อเสนอให้มีวุฒิสภาแต่งตั้ง(และมักจะมีเขาเป็นคนแต่งตั้ง) ที่สามารถครอบงำสภาผู้แทนฯ เขายังสนับสนุนนายภุ อย่างเปรมที่สยายปีกไปทั้งสองสภาได้ ทำที่ของเขามีอิทธิพลให้สาธารณชนไทยเกิดอคติอย่างเดียวกันต่อการเลือกตั้งแบบตะวันตกเวลารัฐบาลที่มาจากเลือกตั้งประสบความสำเร็จ

⁶ Kulick and Wilson, *Thailand's Turn*, xvi.

การผนวกเอาประชาธิปไตยเข้าไปในคุณสมบัติของธรรมราชาเป็นแค่ก้าวหนึ่งเล็กๆ ทั้งประชาธิปไตยและการปฏิบัติธรรมโดยทั่วไปเป็นเรื่องเชิงปัจเจกมากเกินไป ทำให้พลเมืองไขว่เขวจากชาติที่มีสถาบันกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง ในฐานะปัจเจกที่มีบุญบารมีที่ก้าวหน้าในเชิงจิตวิญญาณมากที่สุดในราชอาณาจักร ภูมิพลจึงมีคุณสมบัติที่จะก่อร่างสร้างแนวคิดทั้งสองขึ้นมาใหม่

การเปลี่ยนแปลงขั้นมูลฐานของเขาคือการเน้นย้ำความสามัคคีเป็นทั้งหน้าที่พลเมืองและคุณความดีในเชิงศาสนา ทำให้มันกลายเป็นหลักสำคัญของทั้งประชาธิปไตยและธรรมะ เขาบอกว่าประชาธิปไตยเป็นระบบที่ออกแบบมาเพื่อประโยชน์ของทั้งชุมชน ดังนั้นจึงไม่สามารถบรรลุได้ด้วยวิธีการที่ปัจเจกบุคคลแก่งแย่งแข่งขันเพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง แต่ทุกคนต้องทำงานร่วมกันด้วยเป้าหมายเดียวกัน ดังนั้น ความสามัคคี(ที่ไม่ใช่ลักษณะเฉพาะของระบบการเลือกตั้งที่มีพรรคการเมืองแข่งขันกันแบบตะวันตก)จึงเป็นหนทางสู่ประชาธิปไตยที่แท้จริง ส่วนในเรื่องของธรรมะ ภูมิพลมีปัญหาว่าพสกนิกรของเขาเข้าใจว่ากรรมและชะตาว่าเป็นเพียงสภาวะที่แวดล้อมปัจเจกบุคคล ในการตีความของเขา ชะตาของคนไทยทุกคนล้วนผูกอยู่กับชุมชน และการกระทำของบุคคลจะต้องถูกพิจารณาในแง่ผลที่มีต่อคนอื่น ๆ เขาต้องการให้คนไทยทุกคนได้เข้าใจว่าชะตากรรมของเขาหรือเธอ นั้นผูกกับรัฐ และชะตากรรมของรัฐผูกอยู่กับสถาบันกษัตริย์

ทว่าความสามัคคีและความจงรักภักดียังไม่พอเพียงสำหรับการแก้ปัญหาทั้งหมดของรัฐ ภูมิพลสรุปว่า การพัฒนาชาติถูกจำกัดโดย(เหตุหนึ่ง)ความเฉื่อยเฉื่อยของชาวบ้าน นี่อาจจะเป็นเรื่องความขี้เกียจธรรมดาๆ ที่เขาสงสัย หรือเป็นผลจากคติพุทธว่าด้วยการละความอยาก หรือทั้งสองอย่าง (ภูมิพลไม่โยงเรื่องนี้เข้ากับการขาดโอกาส การศึกษาหรือข้อมูลข่าวสาร) ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด ชาวบ้านไม่ได้ทำงานหนักพอเพียงสำหรับประเทศชาติ ดังนั้นภูมิพลจึงเติมความอุตสาหะเข้าไปในรายการคุณธรรมประจำใจ เน้นงานส่วนรวมมากกว่างานส่วนตัว เขาตำหนิคนที่ไม่ทำงานหนัก บอกว่าพวกเขากำลังตัดทอนความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณของตัวเองและทำร้ายประเทศชาติ “เด็ก ๆ จะต้องรู้ว่าความสุขและและความมั่งคั่งในชีวิตไม่ได้เกิดขึ้นมาเอง หากมาจากการทำงานที่ดีและความประพฤติที่ดีอย่างต่อเนื่อง คนที่ทำตัวไม่ดีไม่ยอมทำงานอย่างอุตสาหะจะไม่มีวันมีความสุข” เขาพูด⁷

ในอีกด้านหนึ่ง เขายังตีตราความอยากความปรารถนาอันเป็นลักษณะของทุนนิยมว่าเป็นอุปสรรคต่อความสามัคคีและความก้าวหน้า นายทุนนั้นเห็นแก่ตัว แบ่งเขาแบ่งเราและเอาเปรียบ “คนที่หวังแต่ประโยชน์ส่วนตัวจะไม่ได้รับการสรรเสริญ” เขาพูดในปี 2523 “เราต้องพยายามร่วมมือในการทำงานเพื่อให้ประโยชน์ที่ทุกคนต้องการจะกลายเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ” ปลายทศวรรษ 2533 หลังวิกฤตเศรษฐกิจ เขาสรุปว่า

⁷ ภูมิพล, *The Royal Blue Book Part II* (Bangkok: Working Committee of the Royal Initiation Projects, 1987), 96.

การเน้นกิเลสแบบทุนนิยมนั้นที่จริงแล้วเป็นความผิดพลาดหลักในระบบของไทย เขาเสนอทฤษฎีใหม่กับเศรษฐกิจพอเพียงของเขาแทน ซึ่งจะจัดการรับทุกอย่างที่ศาสนาพุทธพยายามเอาชนะ นั่นคือ ความอยากและความโลภ “ความพอเพียงคือความพอประมาณ” ภูมิพลบอก “หากเราพอประมาณ เราก็จะมีความอยากน้อยลง หากเราอยากน้อยลง ก็จะเอาเปรียบคนอื่นน้อยลง หากทุกๆ ชาติยึดความคิดนี้... โดยไม่สุดโต่งหรือไม่รู้จักพอในความปรารถนา โลกก็จะมีความสุขกว่านี้”⁸

อุปสรรคสำคัญที่สุดสำหรับการรุดหน้าไปในแนวทางประชาธิปไตยของธรรมราชาคือ (นักรัฐศาสตร์ไทยบางคนเรียกว่า “ธรรมาธิปไตย”) รัฐธรรมนูญพร้อมกับหลักการสมัยใหม่ที่เรียกว่าหลักกฎหมาย (rule of law) รัฐธรรมนูญถูกเข้าใจโดยทั่วไปว่าเป็นลักษณะที่สำคัญของประชาธิปไตย หลักการนี้ได้รับการหนุนเสริม (อย่างเป็นทางการ) โดยนิทานของวังเอง ที่สตูดิโอประชาธิปไตยเป็นผู้ประพันธ์รัฐธรรมนูญฉบับแรกให้แก่ปวงชนชาวไทย ทำให้ราชอาณาจักรกลายเป็นประชาธิปไตย ถึงจะแอบอ้างอย่างนั้น วังก็ไม่สามารถเป็นเจ้าของหรือกุมรัฐธรรมนูญได้ เมื่อพิบูลเพิ่มมันเข้าไปในเสาหลักของประเทศ “ชาติ-ศาสนา-กษัตริย์-รัฐธรรมนูญ” เขาเน้นที่รัฐธรรมนูญและกฎหมายที่พุ่งมาในฐานะคู่แข่งเชิงสถาบันต่ออำนาจกษัตริย์ คนไทยทุกคนสามารถอ้างสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญได้ และวังไม่สามารถโต้แย้งได้ (ในโอกาสหนึ่งที่เขาได้ยากยิ่ง ภูมิพลอ้างรัฐธรรมนูญเพื่อปกป้องอำนาจของตนเอง)

ในช่วง 2488-2500 พวกนิยมเจ้าพยายามใช้รัฐธรรมนูญให้เป็นประโยชน์กับวัง ทว่านับแต่นั้นมาภูมิพลมีแต่จะป้อนชะชะรัฐธรรมนูญ หากไม่ใช่ว่าพยายามกำจัดมันออกไปเลย ในทศวรรษ 2513 เขารู้สึกว้าวุ่นใจทางโลกย์ของมันเป็นสาเหตุของการแตกความสามัคคีและความระส่ำระสายของคนในชาติ เป็นช่องทางให้พวกคอมมิวนิสต์เข้ามายึดอำนาจ เพื่อจะชักนำประชาชนไปในทางของเขาภูมิพลนำคดีพุทธว่าด้วยอนิจจาหรือความไม่จริงเข้ามาในเรื่องรัฐธรรมนูญ เขาบอกว่า การประกาศใช้ การแก้ไขและการฉีกรัฐธรรมนูญซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนเป็นสถิติประจำรัชกาลของเขานั้นเป็นข้อพิสูจน์ว่ารัฐธรรมนูญเปลี่ยนแปลงง่ายเกินไปที่จะเป็นเสาหลักของชาติได้ การที่ไทยอยู่รอดมาได้ผ่านรัฐธรรมนูญหลายฉบับแสดงให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญไม่จำเป็น มีแต่ธรรมเท่านั้น อันเป็นกฎหมายอันสมบูรณ์ที่เป็นฐานธรรมปฏิบัติของภูมิพล ที่แน่นอนและถาวร และเป็นพื้นฐานสำคัญของชาติไทย “เมื่อรัฐธรรมนูญถูกฉีกไป หรือรัฐสภายุบไป... อำนาจของประชาชนกลับมาที่เรา” ภูมิพลบอก เขารวมถึงกฎหมายแพ่งและอาญาทั้งหมดด้วย เขามักจะชี้ว่ากฎหมายถูกใช้อย่างไม่เป็นธรรมอย่างไรเพื่อประโยชน์ของคนจำนวนน้อยที่มีอำนาจและรังแกคนอื่นเสมอ ขณะที่การกระทำของเขาทั้งเที่ยงและเป็นธรรม การใช้กฎหมายอย่างเด็ดขาดนั้นไม่ได้ชั่งน้ำหนักแรงจูงใจหรือความตั้งใจที่ดี อีกทั้งไม่คำนึงถึงผล

⁸ บางคนแย้ง(ในการพูดคุยส่วนตัว)ว่านี่จริงๆ แล้วเป็นความพยายามของภูมิพลที่จะสกัดกั้นความปั่นป่วนหรือการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงที่อาจเกิดขึ้นได้จากวิกฤตคราวนั้น

ของการกระทำ อาทิ หากบางอย่างที่ละเมิดกฎหมายแต่จริง ๆ แล้วเป็นประโยชน์แก่ชุมชนโดยรวม ดังนั้นกฎหมายทางโลกย์และรัฐธรรมนูญจึงเป็นเครื่องมือที่ไร้โมฆกรรมที่สามารถทำลายความสามัคคีและเสี้ยมผู้คนให้หักหาญกันได้

ความเชื่ออย่างนี้เป็นฐานสำหรับคำแนะนำที่ภูมิพลให้กับสภาร่างรัฐธรรมนูญในปี 2540 เพื่อให้รัฐธรรมนูญใหม่สั้นและเรียบง่ายที่สุด อย่างที่บริวารของเขา ทองน้อย ทองใหญ่เขียนในทศวรรษ 2523 ว่ารัฐธรรมนูญเดียวที่จำเป็นคือฉบับที่เชิดชูความปรองดองภายใต้ร่มของภูมิพล

ความสำเร็จของการทำให้สถาบันเป็นศูนย์กลางรัฐของภูมิพลมีรากเหง้าส่วนใหญ่มาจากพุทธเถรวาทแบบไทยและความสามารถอันเอกอุของวังในการใช้ประโยชน์และดัดแปลงมัน มีหลายครั้งในทศวรรษ 2470 ต้นทศวรรษ 2513 และประมาณปี 2533 เมื่อเสียงของไพร่แพดดังขึ้นและตั้งราชอาณาจักรไปอีกทิศทางหนึ่ง แต่ตั้งที่สภาพภายหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจ 2540 ได้แสดงให้เห็น แนวทางของเขาจะมีอำนาจนำเหนือประชาชนอยู่เสมอ เนื่องจากเขาเป็นที่เข้าใจว่าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมชั้นนำ เหมือนกับมังกูในประวัติศาสตร์ฉบับทางการ เขาจะหลอมรวมทั้งภูมิปัญญาของธรรมราชาตามชนบและความรู้สมัยใหม่เข้าด้วยกัน

อาจเป็นไปได้ว่า มีบางอย่างที่หาญกล้ายิ่งกว่าในความพยายามของภูมิพล นอกจากจะแค่กุมบังเหียนการเมืองอยู่ในมือเท่านั้น สิ่งที่โผล่โผล่ออกมาจากถ้อยคำทั้งหลายของเขา โดยเฉพาะการปราศรัยและสิ่งตีพิมพ์ในช่วงทศวรรษ 2533 ของเขา ก็คือมโนภาพของรัฐและสังคมที่ปกครองแบบพุทธสมัยใหม่ มโนภาพที่ถือความศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์และกำกับพฤติกรรมของประชาชนด้วยหลักธรรมและกรรมที่เขาเผยแพร่ มโนภาพของภูมิพลคืออาณาจักรสุโขทัยที่อยู่ในอุดมคติตามแบบไตรภูมิพระร่วง ที่ผู้นำที่ศักดิ์สิทธิ์ปกครองตามหลักศาสนา และปฏิบัติธรรมในระดับสูงสุด เขาควมตำแหน่งผู้นำทั้งทางการเมืองและทางจิตวิญญาณ และปกครองตามการตีความหลักธรรมของเขาเอง การหยั่งรู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับประชาชนไม่ได้เกิดจากประสบการณ์การบริหารงานสมัยใหม่ แต่จากการถือปฏิบัติศัพทพิราชธรรม

แน่นอนว่ารัฐพุทธอย่างนี้แตกต่างอย่างมากจากความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับรัฐศาสนาที่เป็นระบอบที่เคร่งครัดยึดติดคัมภีร์จนเกินพอเพียง อย่างเช่น อิหร่านในทศวรรษ 2523 ที่อยู่ภายใต้้นักบวช อิหร่านยุคนั้นบังคับการประพฤติกฎที่ต้องด้วยระบบศาลที่ครอบงำโดยผู้พิพากษาศาสนา ลำดับชั้นทางอำนาจผูกกับการฝึกฝนและการปฏิบัติศาสนา

ในกระบวนทัศน์แบบพุทธ ผู้นำปกครองประชาชนไม่ใช่ด้วยกฎหมายและบทลงโทษที่รุนแรง แต่ด้วยการทำตัวเป็นแบบอย่าง พลังแห่งคุณงามความดี กรรมกำหนดจักรวาล ไม่ใช่รัฐธรรมนูญและผู้พิพากษาทาง

โลกย์ ถ้าคนทำผิด ก็จะได้รับผลแห่งกรรมนั้นในท้ายที่สุด ลำดับชั้นต่ำสูงผูกกับบุญอันเกิดแต่การปฏิบัติ กษัตริย์ผู้เป็นเยี่ยงอย่างดำรงอยู่เป็นข้อพิสูจน์ถึงการประพฤติธรรมเป็นหนทางสู่การรู้แจ้ง

หัวใจสำคัญในการเข้าใจแนวคิดนี้ในฐานะระบบการเมืองที่อิงศาสนาและไม่ใช่แค่ความฝันของนักปฏิบัติทางโลกย์เท่านั้น คือการบรรจงสร้างมโนภาพแห่งกษัตริย์จักรี(โดยเฉพาะเจาะจงก็คือกมุติพล)ให้เป็นทั้ง ธรรมราชาและเทวราชาไปพร้อมกัน นิ่งอยู่ตรงจุดที่สวรรค์บรรจบกับพื้นโลก การสร้างภาพอย่างนี้ดำเนินมา โดยไม่เคยหยุดหย่อนตลอดวาระของกมุติพล แม้ว่าโดยทางการแล้วเขาจะเป็นกษัตริย์สมัยใหม่ที่มีอำนาจจำกัด แต่หนังสือหนังหาตำราเรียนนับไม่ถ้วน พิธีกรรมทั้งของวังและวัด การยกยอจากผู้คนต่าง ๆ โดยเฉพาะพระชั้นผู้ใหญ่ วาดภาพกมุติพลในฐานะผู้นำสุดขลังที่มีอำนาจพิเศษตามพันธุกรรมและวิสัยทัศน์ที่ไปพ้นโลกย์นี้ แดม ด้วยการสร้างภาพด้วยตัวกมุติพลเองที่แสดงการหลุดพ้นไปจากโลกย์นี้ เช่น อัจฉริยะเรื่องตัวเลข การปฏิบัติ พิธีกรรมพราหมณ์-ฮินดูสุดขลังตามขนบเดิม การไม่มีหระกับคนและกลไกของรัฐบาลสมัยใหม่ และการไว้เนื้อเชื่อใจแต่กับพระและชาวพุทธในการโฆษณาวิสัยทัศน์ของเขาเอง

การสร้างภาพดังกล่าวไม่ได้โจ่งแจ้งเห็นชัดจนจับต้องได้เสมอไป ในวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม ไทย กษัตริย์ไม่สามารถที่จะถูกระบุอย่างตรง ๆ ได้ว่าเป็นเทพ หรือกระทั่งว่าบรรลุนิพพานแล้ว (ตากสินเจ้าของ ตำแหน่งเดิมถูกประหารส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากการอวดอ้างอย่างนี้) ไม่มีใครอ้างได้ว่ามีคุณสมบัติ มีญาณ ทัศนะที่จำเป็นสำหรับการชี้ระดับชั้นของความสูงส่งของกษัตริย์ได้ว่าอยู่ชั้นนั้นชั้นนี้ เพียงรู้ว่าคนนั้นมีบุญ บารมีมากกว่าตน แต่ไม่รู้ว่ามีมากกว่าเท่าไร ดังที่ Christine Gray เขียน “มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถ ‘รู้แน่ ชัด’ ถึงกรรมของกษัตริย์หรือเทพได้ และ “หน้าที่อันเหมาะสม” หรือหลักปฏิบัติของพวกเขาที่ไม่ได้รวมถึงการ เคาในเรื่องนี้”⁹ ในแง่ของภาษา คนไทยพูดถึงกษัตริย์ว่าเป็น สมมติเทพ สำหรับคนภายนอกแล้ว มันดูเป็น การเรียกขานที่ค่อนข้างน่ารัก แต่มันมีความหมายที่จริงจัง แบบเดียวกับพระพุทธรูปเจ้ายามมีชีวิตอยู่ สมมติเทพ ครองจุดสูงสุดบนโลกและสวรรค์ชั้นต่ำสุด เป็นกึ่งกลางระหว่างสองภพ มีความคลุมเครืออย่างจงใจว่าเขาอยู่ใน ระดับเดียวกับอรหันต์หรือโพธิสัตว์อันเป็นตำแหน่งว่าที่พระพุทธรูปเจ้าหรือไม่

สถานะสมมติเทพของกมุติพลเผยให้เห็นได้โดยสัญญาะบ่งชี้ นั่นคือ เราไม่สามารถมองเห็นและระบุตัว เทพได้โดยตรง แต่เราสามารถมองเห็นและระบุการกระทำของเทพได้ ประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 9 นั้นเต็มไปด้วยสัญญาะบ่งชี้ที่ว่า เหมือนภาพทิวทัศน์ที่เต็มไปด้วยป้ายโฆษณา พระระดับสูงสุดคือมสยบแก่กมุติพล กมุติ พลปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญที่สุดอยู่คนเดียว เขาสามารถเสกฝนและแก้ปัญหาที่ไม่อาจแก้ได้อย่าง ปัญหาความยากจน เขาสามารถสยบคนที่ชั่วร้ายไร้เหตุผลได้ ที่แม้จะทรงอำนาจแต่ก็ต้องสยบอยู่แทบเท้าของ

⁹ Gray, *The Soteriological State*, 107.

เขา เขามีทรัพย์สินศฤงคารและความงามสง่าอันไร้คู่เปรียบติด ประชาชนจากทั่วทุกสารทิศล้วนต้องการฟังโศธิสมภารของเขา อย่างที่เห็นในโทรทัศน์เกือบทุกวัน และชาวพุทธต่างชาตีก็นิยมรับความเป็นสัจจะของเขา¹⁰

ที่เป็นที่ประจักษ์ถึงความเป็นธรรมราชา-เทวราชาของภูมิพลครี้อ ๆ กันคือโคลงข้างเผือกกับฝูงรถยนต์โรลส์รอยซ์สีทองของเขา ตลอดจนพระเครื่องของเขาที่ปกปักทหารหาญในสมรภูมิ ความบังเอิญของวาระครบ 10,000 วันในปี 2520 ของเขากับวันเกิดของรัชกาลที่ 5 และ 8 ที่ญาณสังวรสรเสริญการยึดมั่นในทศพิธราชธรรมของเขา การอุปสมบทหมู่ของคนนับพันเนื่องในวาระสำคัญๆ ของเขา การปลุกเสกแม่ของเขานำให้กลายเป็นนักบุญ และการออกหวย 999 ถึงสองครั้งในช่วงวันเกิดของเขาในปี 1999 ที่เสริมส่งเรื่องประดานี้ทั้งหมดคือเหตุการณ์สำคัญและอัศจรรย์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกไม่รู้จักหยุดหย่อนตลอดช่วงชีวิตที่ละม้ายกับของพระพุทธเจ้า ตลอดจนความรุ่มรวยของวงวัฏอัศจรรย์แห่งการทำบุญ

ภูมิพลสร้างภาพสมมติเทพนี้โดยตรงในการปราศรัยประจำวันวันเกิดของเขา ในเรื่องราวที่เขาเล่า เขาสำแดงญาณทัศนะแบบพระถึงอุบัติการณ์เหนือธรรมชาติและเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ที่แวดล้อมตัวเขาในรัชสมัยของเขา เรื่องราวเหล่านี้เป็นมากกว่าเพียงการเทศน์ไปเรื่อยเปื่อยของพ่อขุนผู้ทรงภูมิ หากยังสำแดงบุญญาธิการและปรีชาญาณอันไม่อาจหยั่งถึงของผู้เป็นกึ่งเทพกึ่งมนุษย์

ภาพลักษณ์นี้ยังได้รับการโหมประโคมโดยบรรดาผู้แวดล้อมแห่แหนภูมิพล ในการบรรยายเรื่องความเป็นกษัตริย์แก่ผู้ฟังที่ส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติที่สยามสมาคมในปี 2542 บรรดาโรลส์รอยซ์ที่จอดคนหนึ่งของภูมิพลคือ บุตรี วีระไวทยะอธิบายง่าย ๆ ว่าภูมิพลเป็นสมมติเทพ “ภูมิพลไม่ได้เป็นเทพ เขาเป็นแต่เพียงเทพในจินตนาการ” เธออธิบายอย่างคลุมเครือและระมัดระวัง ตระหนักดีว่าปกติแล้วไม่มีใครเขาจะพูดอะไรอย่างนั้นออกมา¹¹ ถึงอย่างนั้น เธอก็ยังเดินทางอธิบายสถาบันกษัตริย์ด้วยการเปรียบเทียบคุณสมบัติเยี่ยงเทพ เธอเน้นความสำคัญของสัญลักษณ์หลักๆ ที่หมายถึงเทพฮินดูคือ ศิวะ วิษณุและพรหม เธอบอกว่า วังต้องคอยจัดการให้ภูมิพลเดินอยู่บนพรมเพื่อเท้าของเขาจะได้ไม่สัมผัสดิน เหมือนพระศิวะ และเวลาเขาเดินสายสัญลักษณ์พระวิษณุจะต้องปรากฏอยู่หน้ารถหรือเฮลิคอปเตอร์เสมอ

จากนั้นบุตรีก็เล่าเรื่องด้วยท่าทีเคร่งขรึมอย่างที่สุดถึงภูมิพลในฐานะพระพรหมที่ขี่หงส์ เวลาภูมิพลนั่งในขบวนเรือแห่กฐินประจำปีไปยังวัดอรุณ เขาต้องนั่งเรือสุพรรณหงส์ ในพิธีปี 2539 เขากลับนั่งเรือครุฑ ที่กองทัพเรือต่อให้เขาใหม่เป็นการเฉพาะ ผลจากการไม่ยึดในวิถีปฏิบัติแห่งพรหมนี้ บุตรีบอกว่า คือพายุฝนฟ้า

¹⁰ ในทศวรรษ 2533 ภาพลักษณ์ธรรมราชาของภูมิพลเป็นที่ประจักษ์แก่โลกเมื่อพิธีกฐินหลวงขยายกิจการไปถึงจีน กัมพูชา ลาว พม่า และศรีลังกา และเมื่อรัฐบาลอินเดียและจีนจัดส่งพระสารีริกธาตุมาให้ไทยบูชา

¹¹ บุตรี, บรรยายที่สยามสมาคม, 11 กุมภาพันธ์ 2542.

คะนองที่ทำให้ขบวนเรือต้องเปียกโชก แต่พอเรือของกมุทพลถึงวัดอรุณ ฝนก็พลันหยุด เนื่องจาก(บุตรบอกแก่ผู้ฟัง)ว่ากมุทพลคือพระศิวะ ดังนั้นฝนไม่อาจกล้ำกรายได้ “เราจึงมักจะพูดว่ามีอะไรบางอย่างข้างบนนั่น” เธอพูด “แม้ว่าเขาจะเป็นเทพในจินตนาการก็ตาม”

มันคงง่ายที่จะยกให้ภาพพจน์นี้เป็นผลมาจากขนบธรรมเนียมประเพณี หรือการพูดกันเล่นๆ ไม่จริงจัง หรือบรรดาสาวกคลั่งไคล้ทั้งหลาย แต่มาดูหนังสือของกมุทพลเองที่พิมพ์ในทศวรรษ 2533 สองเล่มแรกคือ *นายอินทร์* กับ *ดิโต* ต่างเป็นเรื่องราวของผู้นำที่ปรีชาสามารถและอุทิศตน เล่มที่สามคือ *มหาชนก* ซึ่งชัดเจนว่ากมุทพลคือมหาชนก ที่เป็นเหมือนสะพานเชื่อมระหว่างโลกและทวยเทพ เป็นสมมติเทพ

มีหนังสือเล่มที่สี่ ชื่อประวัติภาษาอังกฤษของกมุทพล *The Revolutionary King* ที่อำนวยการเขียนโดยกมุทพลเองและพิมพ์ที่ลอนดอนในปี 2542 สิบปีก่อนหน้านั้น กมุทพลได้เชิญ William Stevenson ผู้เขียน *นายอินทร์* ให้มาเขียนหนังสือ สตีเวนสันพักอยู่ในวังสระปทุมของสังวาลย์ และได้รับการสนับสนุนการค้นคว้า และได้รับโอกาสสัมภาษณ์ซ้ำในวังและตัวกมุทพลเองอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน แต่เขาก็ไม่ได้เข้าถึงเอกสารหรือแหล่งเก็บรวบรวมเอกสารภายใน

ผลลัพธ์คือหนังสือที่นำเสนอตัวกมุทพลเป็นเทพ ที่วิเศษอัศจรรย์และลวงละเมิดมิได้อย่างแท้จริง *The Revolutionary King* บอกเล่าเรื่องราวของกษัตริย์ที่ปรีชาสามารถแต่คนมักไม่ค่อยรู้คุณ ผู้ที่กอบกู้ประเทศของเขาด้วยตัวคนเดียวหลังจากสงครามและนำพาประเทศชาติพ้นฝ่าพลังอันชั่วร้ายนับอนันต์มาด้วยทักษะอันมีมาแต่ก่อนแต่ออก เขาพยายามนำประชาชนของเขาให้หลีกเลี่ยงจากความโลภและความทะยานอยากไปสู่คุณความดีแบบพุทธที่จะพาราชาอาณาจักรไปสู่ความร่มเย็นเป็นสุข ชาวบ้านในชนบทเข้าใจถึงความพยายามของกษัตริย์ แต่นักการเมือง พ่อค้าวานิชย์ชาวจีน ข้าราชการไร้หัวคิด และนายพลที่มักใหญ่ใฝ่สูงและซ้ำในวังกลับไม่เข้าใจ *The Revolutionary King* แทบไม่มีอะไรแตกต่างไปจากงานอาเศียรวาทสดุดีชีวประวัติภาษาไทยจำนวนมากที่เกี่ยวกับครอบครัวมหิดลและรัชสมัยที่ 9 เลยแม้แต่หย่อม มันจัดเรียงเกร็ดเรื่องราวประวัติศาสตร์และถ้อยคำจากปากของกมุทพล ครอบครัวของเขาและบริวาร เต็มไปด้วยปกรณัมมาตรฐานในรัชกาลที่ 9 สอดรับกับทัศนคติของวังและครอบครัวกมุทพลที่นำเสนออยู่ตามสื่อต่างๆ ทั้งหนังสือ เอกสาร รายการโทรทัศน์และการโฆษณาชวนเชื่อ¹²

เช่นเดียวกับในงานภาษาไทยเหล่านี้ ในหนังสือของสตีเวนสัน ผลงานเอกอุจำนวนมากตลอดชีวิตกมุทพลล้วนเคลือบคลุมไปด้วยความลึกลับและปาฏิหาริย์ เริ่มด้วยเรื่องราวของเด็กหญิงกำพร้า สังวาลย์ ที่พ้นฝ่า

¹² นวัตกรรมของสตีเวนสันมีเรื่องเดียวคือการใส่ทฤษฎีอุทธรณ์การฆาตกรรมอนันต์ โดยอ้างว่าเขียนจารกรรมชาวญี่ปุ่นชื่อ Tsuji Masanobu ซึ่งเป็นผู้บัญชาการทหารผู้โอ้อวดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นักประวัติศาสตร์และผู้เชี่ยวชาญเรื่องของ Tsuji ส่วนใหญ่ได้แย้งทฤษฎีนี้ของสตีเวนสัน

อุปสรรคกลายเป็นแม่ของกษัตริย์สองคน ตอนเป็นเด็ก ภูมิพลแสดงความสนใจเกินธรรมชาติในเรื่องไฮดรอลิก ป่าไม้และวิศวกรรม และสามารถแปลบทกวีภาษายุโรปได้ห้าภาษา ความตายอันเป็นปริศนาของอานันท์และการขึ้นนั่งบัลลังก์ของภูมิพลได้รับการบรรยายว่าเป็นโองการสวรรค์ มีนางบอกเหตุเกิดขึ้นก่อนในวัง ภูมิพลที่กลัวกังวลว่าวิญญาณของอานันท์จะล่องลอยร่อนเร่ไปตลอดกาล ผันเป็นหนึ่งเดียวกับวิญญาณของพี่ชายเพื่อสานฝันของอานันท์ให้เป็นจริง นั่นคือ “พุทธประชาธิปไตย (Buddhist democracy)” ภูมิพลเล่าในหนังสือถึงการพบวิญญาณของอานันท์ภายในวังหลายสัปดาห์หลังการเสียชีวิต “ไต่ยีนเสียงผีเท้าตามหลัง หลังเดินจากโกศมา ในงานพิธีต่างๆ เราเคยมักจะต้องเดินตามหลังพี่ชายอยู่เสมอ ในช่วงนั้น เราลืมนึกไปว่าเขาตายไปแล้ว บอกเขาว่า “เราต่างหากที่ต้องเดินตามพี่ อย่างนั้นจึงเหมาะสม” พี่ชายตอบว่า “ตั้งแต่บัดนี้ พี่เดินตามหลังเล็ก””

เมื่อเขานั่งบัลลังก์ในช่วงทศวรรษ 2493 ภูมิพลพุ่งทะยานสู่ระดับสูงทางจิตวิญญาณอย่างรวดเร็วด้วยการค้นพบโลกอภิปรชญาแห่งสยาม หนังสือว่าอย่างนั้น เขาพูดด้วยปรัชญาและความชัดเจนอันไม่ปกติธรรมดา “บรรดาขุนทหารที่สูงวัยกว่าจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ระลึกได้ว่าพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสด้วยความสามัญธรรมดาอย่างเดียวกันนี้” สตีเวนสันเขียน ธงทอง จันทรางศุ คนวงในของวังบอกกับสตีเวนสันว่าภูมิพลเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า “เป็นภาคหนึ่งช่วงต้นๆ ของพระพุทธเจ้า ต่อสู้กับอสูรและต้านทานการยั่วยวน” เมื่อถึงทศวรรษ 2503 ปรัชญาของภูมิพลแผ่ขยายครอบคลุมทั้งโลกุตระและโลกียะ ตอนนั้นเขาสำแดงภูมิธรรมอันลึกซึ้งชนิดที่เพื่อนร่วมอาชีพเดียวกันในยุโรปไม่สามารถเข้าใจได้ เขาสอนการนั่งสมาธิแก่วัชฐู เดชกุญชร ลูกน้องของเขาที่ลี้ภัยซึ่งในระสพระธรรมอยู่แล้ว และแก้ไขความบกพร่องอันเกิดจากการออกแบบของปืนไรเฟิลเอ็ม-16 ได้อย่างน่าฉงน ในทศวรรษ 2513 เขามีประสบการณ์เหนือโลกอีกมาก เขาสำเนียงถึงวิญญาณของพี่ชายอยู่ตลอดเวลา เมื่อวิภาวดี รังสิตตายในปี 2520 เนื่องจากเฮลิคอปเตอร์ถูกพดต.ยิงตก ภูมิพลอ้างว่าวิญญาณของเธอมาปรากฏแก่เขาเพื่อเตือนถึงอันตราย

ตลอดหลายทศวรรษ ภูมิพลเชิดชูอุดมคติสังคัมพุทธของเขาอย่างแข็งขันว่าเหนือกว่าวัฒนธรรมตะวันตก มันต้องอาศัยการละวาง สมาธิและวัตรปฏิบัติอันบริสุทธิ์ เขาอธิบายว่า (ตามหนังสือของสตีเวนสัน) “ศาสนาพุทธมีความซับซ้อนมาก มีหลายระดับ ระดับสูงสุดคือการบรรลุความบริสุทธิ์สัมบูรณ์ในตัวตนของเรา ... การบรรลุความบริสุทธิ์นี้ เราต้องทำทุกสิ่งที่ไม่เป็นการเห็นแก่ตัว... ปล่อยวางทุกสิ่งที่เราถือว่าเป็นของเรา” ด้วยไม่ชอบที่จะอ้างความบริสุทธิ์นี้แก่ตัวเอง เขาจึงปล่อยให้เป็นที่เข้าใจกันเอาเอง ในการอธิบายเคล็ดลับการสยบเหตุการณ์พฤษภา 2535 (ยกตัวอย่าง) เขาบอกว่าหัวใจสำคัญคือการรู้ว่าใครก็ตามที่ทำลายบุคคลที่ทรงธรรมอันยิ่งใหญ่จะทำลายตัวเอง

คนอื่นๆ เต็มอกเต็มใจที่จะบอกเล่าเรื่องราวบุญญาภิหารของเขา สตีเวนสันอ้างญาณสังวรพุดว่า “ภูมิพลเป็นสัตตะพิเศษ(special being)ในความเชื่อทางศาสนาพุทธของเรา เขามีพลังอำนาจและญาณพิเศษที่

จะเห็นเราไม่เพียงแต่ในภพนี้เท่านั้น ยังในภพก่อนๆ อีกด้วย เขาเป็นโพธิสัตว์แห่งความเมตตาที่มีสายตาจับจ้องทะลุทะลวงไปถึงตัวตนชั่วคราวของเรา” สตีเวนยังได้รับการบอกเล่าว่าภูมิพลทำนายว่าจะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ล่วงหน้าเป็นเวลาหลายเดือน และเมื่อประชาชนละลายค่าเดือนของเขา เขาจึงตัดสินใจลดค่าเงินบาทเองในที่สุด หลังจากนั้นเขาก็ปลอบโยนประชาชนด้วยการให้คำแนะนำถึงวิธีการตั้งต้นใหม่ ด้วยการเสนอทฤษฎีใหม่ ซึ่งหนังสือบรรยายว่าเป็นแนวคิดทางเศรษฐกิจและการเมืองที่สร้างสรรค์แปลกใหม่ในโลกที่สดนับแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ผู้เขียนบรรยายภูมิพลว่าเป็นมหาชนกในมหาสมุทร วายน้ำตะเกียงตะกายเพื่อความอยู่รอด ความฝันถึงสังคมที่ปกครองด้วยหลักพุทธอยู่แค่เอื้อมแต่ก็เอื้อมไม่ถึงสักที เขาพากเพียรเหมือนมหาชนก โดยรู้สึกว่ “เราไม่อาจตายได้”

พอหนังสือออกมา มันกลับกลายเป็นความน่าอัศจรรย์ สตีเวนสันเขียนตามใจฉันในเรื่องของสไตล์และชู้กับข้อเท็จจริงจนถึงขั้นวังต้องขายชีหน้า ความคลาดเคลื่อนมีอยู่เพียบ หนังสือเปิดเล่มมาด้วยแผนที่ที่แสดงประเทศไทยกินแดนลึกเข้าไปในลาวกับพม่า แคมป์ไกลกังวลอยู่ห่างจากสถานที่จริงข้ามอ่าวไทยไปสามร้อยกิโลเมตร ปิดเล่มด้วยแผนภูมิวงศาทัศนคติที่ระบุวาระกาลที่ 7 เป็นลูกชายของรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นพี่ชายของเขาเอง ตรงระหว่างกลางนั้น สตีเวนสันก็สร้างความดาลเดือดแค้นด้วยข้อความพาดพิงถึงสิริกิติ์ว่าคิดว่ตัวเองเป็นสุริโยทัยกลับชาติมาเกิด วชิราลงกรณตั้งๆ กับสิรินธรเรื่องบัลลังก์ และการที่ภูมิพลเรียกบรรดานางในวังว่า บาราคูด้า(ปลา) ที่สำคัญที่สุดคือ ผู้เขียนใช้คำเรียกที่รับไม่ได้ เช่น เรียกภูมิพลด้วยชื่อเล่นในวัยเด็ก คือ เล็ก เรียกพี่ชายของเขาว่า นันท์ และสังวาลย์ว่า แม่ ตามกฎแล้ว อะไรก็ตามที่ไม่ได้เขียนโดยพวกเขาเองจะต้องใช้คำเรียกขานเต็มรูป เช่น “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”

ปัญหาต่างๆ ดังกล่าวทำให้วังต้องสั่งห้ามขายหนังสือเล่มนี้ในไทยและห้ามสื่อเขียนถึง (มันไม่สามารถถูกห้ามด้วยข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพอย่างเป็นทางการได้ เพราะภูมิพลจะโดนข้อหานี้เสียเองในฐานะสปอนเซอร์ของสตีเวนสัน)¹³ ซึ่งรังแต่จะกระตุ้นให้คนไทยที่คล่องภาษาอังกฤษ (ที่เป็นเหตุผลนิยม ไม่เชื่อในนิทานธรรมราชา-เทวราชา) ไปเสาะหาหนังสือเล่มนี้ในต่างประเทศ มีหนังสือหลายพันเล่มอยู่ในเมืองไทย และปฏิกิริยาทั่วไปคือการประนามความผิดพลาดของผู้เขียน แต่ไม่ตั้งคำถามถึงสารัตถะของเรื่องราวของเขา คือภูมิพล อดุลยเดช กษัตริย์ที่เปี่ยมบุญญาภิหาร ซึ่งนั่นคือสาเหตุที่หนังสือของสตีเวนสันตั้งใจนำเสนอ สำหรับตลาดคนต่างชาติและคนไทยที่ไม่ม่งมาย

¹³ สตีเวนสันบอกนักข่าวต่างชาติรายหนึ่งว่าเขาเข้าใจว่าภูมิพลชอบหนังสือเล่มนี้ และได้ตรวจสอบความถูกต้องของต้นฉบับบางส่วนแล้ว แต่ว่าพวกบริวารที่ร้ายล่อมเขาอยู่ไม่ชอบมัน “ภูมิพลได้พูดชัดมาแต่ต้นแล้วว่าเขาไม่ต้องการให้ตีพิมพ์หนังสือภายในประเทศไทย” เขาพูด *International Herald Tribune*, August 27, 1999.

การกล่าวอ้างว่าปฏิพลเป็นกิ่งเทพนั้นไปไกลจนถึงขนาดว่าทำให้คนไทยจำนวนมากคล้อยตามว่าการรับเอา รูปแบบสังคมทุนนิยมและรัฐธรรมนูญแบบตะวันตกเข้ามานั้นเป็นความผิดพลาด ทว่า ในทางปฏิบัติ ความสำเร็จนี้ส่งผลอย่างลึกซึ้งซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งพื้นฐานสองประการที่ยังคงเป็นสาเหตุของความตึงเครียดในสังคมไทย

อันแรกเกี่ยวกับระบบการบริหารประเทศ ปฏิพลที่สะทกสวายกับการจัดการแบบเฉพาะกิจผ่านทาง องคมนตรีและทหาร ไม่ได้มีความพยายามชัดเจนที่จะจัดเตรียมระบบการเมืองให้เข้าที่เข้าทางในระยะยาว ตรงกันข้าม เขาระตุ้นให้เกิดการคัดค้านขอต่อที่เป็นอุปสรรคต่อการพยายามปฏิรูปการเมืองไม่ว่าในรูปแบบใดก็ตาม เมื่อเปลี่ยนสู่สหัสวรรษใหม่ บรรดานักปฏิรูปก็คัดค้านข้อ คนไทยยังคงฝากศรัทธาไว้กับกษัตริย์วัยเจ็ดสิบกว่าและประนามการเมืองในระบบประชาธิปไตย ความเห็นอันเป็นแบบฉบับที่ได้ยินกันในช่วงก่อนหน้า การเลือกตั้งเมื่อปลายปี 2543 มาจากเจ้าของร้านค้ารายหนึ่งในใจกลางกรุงเทพฯ แม้ว่าเธอจะอาศัยอยู่ในเขตที่ ตัวเต็ง(ที่ชนะเลือกตั้งในเวลาต่อมา)เป็นหมอที่ได้รับการเคารพนับถือและชื่อตรง เธอก็ยังยืนยันว่า “นักการเมืองทั้งหมดเห็นแก่ตัวและโกงกิน มีแต่ปฏิพลเท่านั้นที่เราพึ่งได้”

ความขัดแย้งหลักอีกอย่างหนึ่งในรัชสมัยของปฏิพลซึ่งกฎหมายควรจะกำกับพฤติกรรมของคนนั้นเป็น อันตรายยิ่งกว่ามาก ด้วยการสนับสนุนระบบศีลธรรมที่กว้างขวาง ยืดหยุ่น และขึ้นกับตนเองเป็นสำคัญ ปฏิพล มีส่วนช่วยบ่อนทำลายหลักกฎหมาย อาชญากรรมร้ายแรง ความชั่วร้ายและการทุจริตมีอยู่ทั่วทุกหัวระแหง เช่นเดียวกับทัศนคติที่ไม่ถือกฎหมายจริงจังในหมู่ผู้กระทำผิดและผู้บังคับใช้กฎหมาย ขณะที่ปัญหาแบบนี้เป็นเรื่องธรรมดาในประเทศกำลังพัฒนา สำนึกร่วมในการไม่มีหระต่อกฎหมายในไทยนั้นนอกจากถึงขนาดมี อุตสาหกรรมทางเพศโดยเปิดเผย เครือข่ายค้ายาเสพติด และซุ้มมือปืนต่างๆ

กฎหมายสมัยใหม่ที่ออกแบบมาเพื่อป้องปรามการกระทำเหล่านี้ไร้ประสิทธิภาพ Charles Keyes บอก เพราะทั้งกฎหมายทั้งผู้นำวังและวัดต่างก็ไม่ได้สร้างการเชื่อมโยงระหว่างกฎหมายสมัยใหม่และธรรมะเข้าด้วยกัน ด้วยการไม่ให้ค่าหรือประนามกฎหมายสมัยใหม่ ผู้สนับสนุนระบบที่อิงธรรมะจึงส่งเสริมผู้กระทำผิดไม่เกรงกลัวต่อกฎแห่งกรรม ในอาณาจักรของธรรมราชา Keyes อธิบายว่า “การมีขันติธรรมต่อสิ่งที่ถือว่าเป็น เรื่องของสำนักผิดชอบชั่วดีส่วนตนได้มีส่วนช่วยให้เกิดการพัฒนาระบบคุณค่าที่หลากหลาย... การมีขันติเกินความไปถึงการไม่เต็มใจในส่วนของรัฐที่จะบังคับใช้ศีลธรรมพุทธบางฉบับผ่านกฎหมาย”¹⁴ การขาดการบังคับใช้กฎหมาย และอาชญากรรมที่มีอยู่ดาษดื่นอันเป็นผลตามมา เป็นเรื่องที่คนไทยกังวล บ่อยครั้ง คนที่ไม่มี

¹⁴ Keyes, *Thailand: Buddhist Kingdom*, 207.

อำนาจจะหันไปหาระบบศีลธรรมของภูมิพลที่ว่าด้วยชะตากรรมและกฎแห่งกรรม ส่วนคนอื่นใช้กฎหมายเองเสียเลย ยิ่งซ้ำเติมปัญหาหนักเข้าไปอีก

ชัดเจนว่าภูมิพลเองหงุดหงิดเดือดดาลกับอาชญากรรม แต่ขณะที่เขาพูดประนามอาชญากรรม และโดยเฉพาะการคอร์รัปชัน เขาแทบไม่ปกป้องหรือเชิดชูตัวบทกฎหมายเลย กลับชอบตำหนิวิจารณ์ความลึกลับ ความไม่เป็นธรรมและการเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา เขาไม่เห็นว่าเป็นตัวเองมีบทบาทในการคงความตึงเครียดระหว่างแนวทางธรรมะและแนวทางโลกย์ เรื่องนี้มาเห็นได้ชัดในกลางทศวรรษ 2533 เมื่อเขาเริ่มเห็นชอบการประหารชีวิตหลังจากว่างเว้นไปนานหลายปี ไม่มีการให้คำอธิบายสำหรับความเชื่อมโยงอาชญากรรมบางอย่างกับโทษประหาร ดังนั้นการลงโทษจึงไม่สามารถที่จะเป็นตัวป้องกันการทำอาชญากรรมในอนาคตได้ แต่กลับเป็นว่า (เหมือนอีกหลายๆ อย่างเกี่ยวกับวัง) การประหารดำเนินไปและถูกรายงานไปเท่านั้น ราวกับว่าเป็นกฎแห่งกรรมที่เลี่ยงไม่ได้ ยิ่งกว่านั้น ภูมิพลยังดูท่าพยักหน้าให้กับสงครามยาเสพติดของรัฐบาลทักษิณในต้นปี 2546 ซึ่งมีคนถูกฆ่าตัดตอนไปราว 2,300 คน โดยนักสิทธิมนุษยชนเชื่อว่าเป็นฝีมือของตำรวจ¹⁵

แทนที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับกฎหมายด้วยบารมีต่อสาธารณะของเขา ภูมิพลแทรกแซงอาชญากรรมอย่างลับๆ รายละเอียดแต่ละกรณีถูกเก็บไว้ในวัง ยกตัวอย่าง ในปี 2542 วังปล่อยให้เป็นที่รู้กันว่าภูมิพลได้ปฏิเสธการเลื่อนตำแหน่งแก่ผู้พิพากษาอาวุโสสามคน หนังสือพิมพ์ได้รับอนุญาตให้รายงานเรื่องนี้ว่าเป็นปฏิกริยาของภูมิพลต่อกิตติศัพท์ในเรื่องทุจริตของผู้พิพากษาสามคนนี้ ทุกคนก็ทักว่าภูมิพลคงแทรกแซงด้วยมีข้อมูลต้นลึกหนาบางเป็นอย่างดีและวงการศาลจะสะอาดมากขึ้นเพราะเรื่องนี้ กระนั้น พิธีคดีที่เขาไม่ยอมนำเรื่องนี้เข้าสู่กระบวนการทางกฎหมายหรือแสดงหลักฐานความผิดของคนทั้งสาม การทำอย่างนี้เท่ากับเรียกร้องให้ยอมรับภูมิพลอย่างมีขอบเขตในฐานะผู้ประทานความยุติธรรมสูงสุด กระนั้นมันก็ไม่ได้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ใคร เนื่องจากไม่มีใครรู้ว่าความผิดของผู้พิพากษาทั้งสามคนคืออะไร

ความขัดแย้งระหว่างวิถีทางของภูมิพลกับรัฐธรรมนูญนิยมสมัยใหม่ส่งผลอย่างชัดเจนต่อการบริหารประเทศของไทย มันหน่วงเหนี่ยวความพยายามในการแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 เมื่อบรรดาคนที่เอาหลังพิงวังหลีกเลี่ยงการสนับสนุนจากไอเอ็มเอฟ(ซึ่งต้องการแนวทางที่เป็นระบบและกฎหมายที่เคร่งครัดโปร่งใส) เพื่อจะแก้ปัญหาด้วยความยืดหยุ่นกว่าและมองไม่เห็นแบบ “ไทยๆ” ที่เริ่มและจบลงหลังจาก ความขัดแย้งนี้ยังปรากฏในการแทรกแซงของวังในกรณีศาลฎีกาพิเคราะห์คดีของทักษิณที่เพิ่งได้เป็นนายกฯ ใหม่

¹⁵ ภูมิพลเรียกร้องให้มีการสืบสวนการฆ่าต่างๆ แต่ก็หลายเดือนหลังจากการฆ่าหยุดลงไปแล้ว กลุ่มองค์กรสิทธิมนุษยชนได้เรียกร้องให้มีความสนใจในเรื่องนี้ตั้งแต่ภายในสองสัปดาห์แรกที่มีการฆ่าแล้ว ยิ่งกว่านั้น ภูมิพลยอมรับโดยไม่วิจารณ์ใดๆ ที่ทักษิณประกาศว่าสงครามยาเสพติดทำไปในนามของภูมิพล

หมาดในปี 2544 เหตุการณ์ตอนนี้สร้างความขยี้หน้าแก่ศาลและทำให้สาธารณะลดความเชื่อถือต่อศาลและกฎหมายลงอย่างมาก

แต่จุดอ่อนที่พื้นฐานที่สุดของภูมิพลคือจุดตายที่มีอยู่ในสถาบันกษัตริย์ทุกที่ นั่นคือ เขาไม่สามารถรับประกันได้ว่าบัลลังก์จะถูกส่งผ่านไปยังกษัตริย์ที่ปรี่ชา อุทิศตนและมีมหากรุณาธิคุณอย่างตัวเขา จุดอ่อนนี้ก่อเมฆหมอกคล้ำคลุมประเทศเมื่อภูมิพลโรยแรงลงไปทุกที แม้ว่าจะสันนิษฐานกันโดยทั่วไปว่าเขาจะมอบบัลลังก์ให้กับวชิราลงกรณ์ แต่ก็ไม่มีหลักประกันใดๆ รัฐธรรมนูญจัดเขาเป็นมื่อวางอันดับหนึ่งอย่างชัดเจนในฐานะลูกชาย แต่เปิดทางให้กษัตริย์เลือกเอง จริงๆ แล้ว ด้วยการอ้างว่าสถาบันกษัตริย์เป็นประชาธิปไตย ภูมิพลได้เปิดให้คนคิดว่าพวกตนสามารถมีส่วนกำหนดการสืบตำแหน่งนี้ได้ “ประชาชน... จะเป็นผู้ตัดสินใจ” เขาพูดในการสัมภาษณ์เมื่อปี 2535 “เราเองไม่คิดว่าเพศจะเป็นเรื่องสำคัญนัก”¹⁶

การพูดที่คลุมเครืออย่างตั้งใจนี้ทำให้คนไทยที่มีความหวังเชื่อว่าสิรินธร(มื่อวางอันดับสอง)อาจจะเป็นกษัตริย์จักรีคนต่อไป สิรินธรมีจุดแข็งอยู่ที่คนมองว่าเธอดี เธอสร้างคุณงามความดี ทำการกุศล และใส่ใจในความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างแท้จริง เธอถูกผูกกับเรื่องศิลปะ การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมไทย ขณะที่พี่ชายของเธอไม่ เธอได้รับมอบหมายให้ดูแลมูลนิธิการกุศลเงินหนาต่างๆ ของภูมิพล เธอสะสมบุญจนเต็มโกดัง และนอกจากฐานเสียงอันกว้างขวางของเธอแล้ว เธอยังได้รับการสนับสนุนจากนักเรียนนายร้อยและทหารจากจปร.ที่เธอสอนหนังสือ เช่นเดียวกับในแวดวงราชการ

ถึงอย่างนั้นก็ตาม สัญญาณส่วนใหญ่บ่งชี้ว่าวชิราลงกรณ์จะไต้ขึ้น ด้วยวัยย่าง 53 ในปี 2548 เขาทำตัวดีพอสมควรในปีที่ผ่านมา มา ครอบิผิตชอบมากขึ้น ด้วยการยินยอมอย่างเปิดเผยจากพ่อแม่ เขาแต่งงานครั้งที่สามในปี 2544 และดูจะหลงหลักปักฐานในชีวิตส่วนตัว ภรรยาสามัญชนแสนสวยคนใหม่ของเขา ศรีรัศมี มหิตล ณ อยุธยา ได้รับการเปิดตัวต่อสาธารณะและดูจะได้รับการยอมรับ เธอดูชำนาญงานสังคมมากกว่าสุจาริณี เธอใกล้ชิดกับวชิราลงกรณ์มาตั้งแต่ปี 2535 ตามรายงานในหนังสือพิมพ์ กระทั่งก่อนที่เขาคจะแต่งงานกับสุจาริณีเสียอีก¹⁷

¹⁶ Kulick and Wilson, *Thailand's Turn*, xxi.

¹⁷ หลังจากวชิราลงกรณ์อัปเปหิสุจาริณีออกไปในปี 2539 เข้าในวังราชหนึ่งอภิชาว่าทั้งสองไม่เคยแต่งงานกันอย่างเป็นทางการ ภายใตกฎหมายพลเรือน ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องมีการหย่า ในขณะที่เดียวกัน เข้าในวังราชนั้นก็บอกว่าวชิราลงกรณ์ยังคงแต่งงานอยู่กับภรรยาคนแรกคือ โสมสวัสดิ เพราะพวกเขาหย่ากันใศาล แต่ไม่ได้รับการอนุญาตจากภูมิพลด้วย สถานะของโสมสวัสดิจึงยังคลุมเครือ เมื่อวชิราลงกรณ์แต่งงานในวังในปี 2544

เมื่อภูมิพลเรน่กายไปอยู่หัวหิน งานการถูกแบ่งในหมู่ลูก ๆ โดยวชิราลงกรณ์ได้งานหลัก ๆ ไปเป็นส่วนใหญ่ เขาย่ำตามรอยพ่อ ในโทรทัศน์จะเห็นเขาก้มหน้าก้มตาเฟ่งดูแผนที่และตรวจตราเชื่อนต่าง ๆ ขณะเดินสายไปชนบท และยังเห็นเขาติดตามแม่ต้อย ซึ่งเป็นกำลังภายในที่สิรินธรจะขาดไป การออกงานในการชุมนุมลูกเสือชาวบ้านเป็นประจำ(ที่วชิราลงกรณ์มักแต่งชุดทหารพร้อมคาดปืนที่เข็มขัด)เป็นการจัดวางตำแหน่งที่สำคัญที่สัมพันธ์โดยตรงกับการนั่งบัลลังก์

ถึงกระนั้น ความสามารถในการนำของวชิราลงกรณ์เป็นประเด็นที่ก่อความวิตกกังวลมาก เขาไม่เคยฉายแววเลยไม่ว่าจะเป็นทั้งความเป็นธรรมราชาหรือประมุขของรัฐสมัยใหม่ ในความเป็นพุทธกษัตริย์ อำนาจเกิดมาจากการบรรลุในทางจิตวิญญาณของตัวกษัตริย์เอง ซึ่งเป็นคุณสมบัติเฉพาะตนและไม่ถาวร แม้ว่าภูมิพลจะสามารถถ่ายทอดพลังมปราณของเขาแก่ลูกชายได้บ้าง แต่ถึงที่สุดแล้ววชิราลงกรณ์จะต้องสำแดงบุญบารมีของตัวเองในรอบทศพิศราชธรรม ในโลกทัศน์เทวราชาของฮินดู วชิราลงกรณ์เป็นผู้สืบทอดคุณสมบัติเทพจากพ่อ แต่ก็หักลบกลบหนี้กับบัญญัติกรรมอันติดลบของเขา ซึ่งจำเป็นต้องมีบุญเหลือเป็นทุนรอนในการขับเคลื่อนราชอาณาจักรไปตามเส้นทางธรรม เขาปฏิบัติพิธีกรรมอย่างเขียมมัธยัสต์และพอเป็นพิธี ไม่มีใครเชื่อว่าเขาได้สำรวจค้นหาปริศนาธรรมและจิตวิญญาณของตัวเอง เขาถูกมองว่ายังลุ่มหลงในโลกแห่งเนื้อหนังมังสา เสาะแสวงหาสาว ๆ และเขายังอารมณ์ร้าย

ในแง่ของกษัตริย์สมัยใหม่ วชิราลงกรณ์ก็ยังขาดเพดานบินและทักษะที่จำเป็นในการรับช่วงต่อจากภูมิพลในฐานะผู้เล่นทางการเมืองที่มีฝีมือฉกาจฉกรรจ์ ยิ่งไม่ต้องพูดถึงความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนสถาบันฯ ให้ทันสมัย เขาไม่ได้พัฒนาที่มงานคลังสมองอย่างที่พ่อของเขาทำ เขากลับคลุกคลีอยู่กับคนที่ทะเลาะทะเลาะและไม่น่าไว้วางใจ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ ทักษิณ อำนาจของเขาวางอยู่บนฐานสนับสนุนอันคับแคบของแม่ของเขากรมกองบางส่วนของกองทัพและลูกเสือชาวบ้าน ซึ่งเป็นรากฐานให้กับอำนาจและการแทรกแซงด้วยกำลังและความกลัว ไม่ใช่ด้วยบารมี

ความไม่พอเพียงอย่างนี้ไม่ใช่ความผิดของวชิราลงกรณ์ไปเสียทั้งหมด ด้วยอยู่ในเงาของพ่อมาตลอด เขาเป็นเหมือนชาร์ลส์แห่งอังกฤษ ที่ 50 ปีผ่านไปก็ยังคงไร้ความสามารถที่แม่จะทดลองในการเป็นผู้นำและการบริหาร Bagehot เขียนในศตวรรษที่ 19 เกี่ยวกับกษัตริย์ที่ขึ้นนั่งบัลลังก์ในวัยกลางคนว่า “เขาก็จะไม่แข่งขันกับการทำงาน เขาได้ใช้เวลาช่วงวัยเยาว์และส่วนแรกของการเป็นมนุษย์ไปกับการอยู่เฉย และมันผิดวิสัยที่จะคาดหวังให้เขาทำงานหนัก... วัสดุที่เหมาะสมสำหรับกษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญมีอย่างเดียวคือเจ้าชายที่เริ่มปกครองตั้งแต่ยังหนุ่ม ที่ในวัยเยาว์อยู่เหนือความเปล็ดเปล็น ที่ในวัยเยาว์เต็มใจทำงานอย่างกระฉับกระเฉง ที่มีอัจฉริยะในดุลพินิจโดยธรรมชาติ กษัตริย์เช่นนี้เป็นของขวัญที่ยิ่งใหญ่จากพระเจ้า แต่ก็หาได้ยากยิ่ง”¹⁸

¹⁸ Bagehot, *The English Constitution*, 119.

คนไทยเห็นข้ออ่อนต่างๆ เหล่านี้ในตัววีรสารลงกรรม์ ไม่มีใครติตรูปวีรสารลงกรรม์บนผนังบ้าน และน้อยคนที่จะเสาะหาพระเครื่องของเขาหรือต้องการบริจาคให้การกุศลของเขา บางคนถึงกับตีความการเสียชีวิตของพี่เลี้ยงทางจิตวิญญาณของวีรสารลงกรรม์ในอุบัติเหตุทางรถยนต์ในปี 2542 ว่าเป็นสัญญาณของเส้นทางตันทางจิตวิญญาณของเขา

จุดอ่อนของวีรสารลงกรรม์และความอ้าอึ้งของภูมิพลเปิดทางความเป็นไปได้ว่าการสืบบัลลังก์จะปั่นป่วนวุ่นวาย หากภูมิพลไม่สละบัลลังก์ก่อนเพื่อควบคุมกระบวนการ การสืบทอดจะตกไปอยู่ในมือขององคมนตรี ด้วยเปรมผู้จงรักเป็นหัวหน้าองคมนตรี และองคมนตรีส่วนใหญ่ก็เป็นคนของเปรม ในทางทฤษฎีองคมนตรีจะทำหน้าที่ปฏิบัติตามที่ภูมิพลสั่งเสียไว้ หรือหากไม่มีคำสั่งเสีย ก็ต้องยึดตามรัฐธรรมนูญกับกฎมณเฑียรบาล 2467 ปัญหาในสภาพการณ์นี้คือเปรม (แก่กว่าภูมิพล 7 ปี) อาจไปก่อนภูมิพล องคมนตรีรายอื่นไม่มีใครมีบารมีเหมือนเปรมที่จะรับมือกับแรงกดดันทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกที่จะมาพร้อมการเปลี่ยนผ่านได้

หากปราศจากคนที่มีบารมีอย่างภูมิพลหรือเปรมแล้ว คนไทยกลัวว่าฝักฝ่ายของวีรสารลงกรรม์กับของสิรินธรในกองทัพอาจลุกขึ้นมาทำหั่นกันได้ หลายคนสะท้อนใจจากการสังหารหมู่กษัตริย์เนปาลและครอบครัวโดยฝีมือของทายาทในปี 2544 พวกเขายังพูดกันถึงคำพยากรณ์เก่าแก่สองร้อยปีที่อาจเป็นของรัชกาลที่ 1 เองว่าตระกูลจักรีจะมีกษัตริย์เพียงเก้าคน¹⁹ เรื่องเล่าที่มีหลายฉบับนี้ล้วนบอกว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เมื่อสิ้นรัชกาลที่ 9 ทั้งบอกว่าจะเกิดความระส่ำระสายนำไปสู่การปฏิวัติ จะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสันติไปสู่สาธารณรัฐ หรือกระทั่ง(บางคนตีความอย่างมองโลกในแง่ดี)จะมีกษัตริย์ คำร่ำลือมีความสำคัญในเหตุการณ์ 2475 ซึ่งในเวลานั้นเกิดความวิตกกังวลเกี่ยวกับคำทำนายอีกอันหนึ่งที่ว่าตระกูลจักรีจะอยู่เพียง 150 ปี ด้วยความแพร่หลายอย่างจงใจ คำทำนายนี้ช่วยหล่อลื่นให้กับการปฏิวัติที่ปิดฉากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กลายเป็นคำทำนายที่เป็นจริง²⁰

สถานการณ์อย่างนี้ทำให้การไต่ขึ้นสู่อำนาจของทักษิณยิ่งมีความสำคัญ หลังจากการเลือกตั้งในปี 2544 วังดูจะชอบใจกับการที่ทักษิณมักจะไม่เห็นทั้งกฎหมายและระเบียบปฏิบัติอยู่ในสายตา โดยมุ่งแต่การปฏิบัติให้เป็นผลลุล่วง ทักษิณใช้ความร่ำรวยหลายพันล้านเหรียญของเขาเป็นอาวุธเหมือนอย่างที่ใช้เปรมใช้กองทัพ เขาล้างบาปนิดหน่อยกับรัฐธรรมนูญแล้วก็เมินต่อสิทธิพลเมืองเพื่อเดินตามเป้าหมายทางการเมือง แต่

¹⁹ อีกฉบับหนึ่ง ที่อ้างถึงใน Morell and Chai-anan, *Political Conflict*, 309, มีกษัตริย์สิบคนตามคำทำนายของรัชกาลที่สิบ อย่างไรก็ตาม คำทำนายที่แพร่หลายที่สุดคือเก้าคน ถึงอย่างนั้น Morell and Chai-anan ก็สรุปทำนองเดียวกันว่ารัชกาลที่ 10 “อาจจะ” ทำให้เกิดสาธารณรัฐ อวสานต์ของตระกูล

²⁰ Batson, *The End*, 264n.2.

ในขณะที่เปรมเทิดทูนและให้เครดิตภูมิพล ทักษิณปกครองอย่างกับคู่แข่งของวัง ที่โปรโมทรัฐบาลพลเรือนเพื่อเป้าหมายของเขาเอง²¹ วิธีการทำงานของทักษิณคือการใช้ประโยชน์จากการสนับสนุนของวังเวลาสองฝ่ายเห็นตรงกัน และไม่สนใจวังเวลาผลประโยชน์ของทั้งสองไม่ตรงกัน แต่เขายังใช้ประโยชน์จากความแตกต่างระหว่างภูมิพลกับเปรม(ฝั่งหนึ่ง) และสิริกิติ์กับลูกชาย(อีกฝั่งหนึ่ง) ในช่วง 2547-2548 ทักษิณจะปฏิเสธคำวิจารณ์จากภูมิพลและเปรมเกี่ยวกับการปราบปรามชาวมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างรุนแรง บางคนเชื่อว่าวชิราลงกรณ์กับแม่ให้ท้ายการลงมือโหดอย่างนี้และให้การสนับสนุนทางการเมืองแก่ทักษิณให้ดำเนินต่อไป²²

วังได้แต่รอจนทักษิณประมาท และขบวนการไล่ทักษิณได้รับการสนับสนุนพอเพียงจากกลุ่มการเมืองทหารและธุรกิจที่เคยสนับสนุนเขา จนเขาต้องยอมลงเมื่อต้นปี 2549 ดูเหมือนว่าภูมิพลบีบให้ทักษิณออกเพียงหนึ่งวันหลังจากที่พรรคของเขาชนะการเลือกตั้ง ทำให้ประเทศตกอยู่ในสภาวะสุญญากาศ ไม่มีผู้นำทางการเมืองดูแลเสถียรภาพ และทำให้ภูมิพลที่ไม่มีตัวเลือกที่ดีที่จะมาแทนทักษิณ ต้องรับผิดชอบต่อสุญญากาศนี้

ขณะที่รัฐบาลทักษิณมีปัญหาในเรื่องประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล การรวบอำนาจไว้ที่ตัวเองในฐานะซีอีโอของประเทศนั้นอาจมองได้ว่าเป็นการรุกคืบเพื่อเอาวังออกจากการเมือง มันอาจจะเป็นพัฒนาการในทางบวกในกรณีที่มีการสืบบัลลังก์มีความยุ่งยาก ตลอดจนหากวชิราลงกรณ์(ในฐานะกษัตริย์)เกิดแทรกแซงการเมืองที่ก่อผลเสียหาย อย่างเช่นแนวทางโซกเลือดในการแก้ปัญหาภาคใต้เป็นต้น

ไม่ว่าจะอย่างไร การที่ทักษิณไม่เห็นภูมิพลกับเปรมอยู่ในสายตา และความพยายามที่ดูประสบความสำเร็จอยู่บ้างในการซื้อตัววชิราลงกรณ์ แสดงถึงความจำเป็นที่วังจะต้องเปลี่ยนแนวทางการเมืองใหม่ การครองอำนาจของทักษิณแสดงให้เห็นว่าคนไทยต้องการมีสถาบันมากกว่าแค่วังสำหรับพึ่งพาเพื่อสู้กับผู้นำที่เลว พวกเขาจำเป็นต้องสามารถพึ่งพารัฐสภาที่มีประสิทธิภาพมากกว่านี้ ศาลที่สะอาดกว่านี้และสื่อที่เสรีมากกว่านี้

พ้นไปจากเรื่องการสืบบัลลังก์ วชิราลงกรณ์เองเผชิญการทำทลายในการจัดการจักรีรุ่นต่อไป ด้วยศรัทธามีให้กำเนิดเด็กชายในเดือนเมษายน 2548 วชิราลงกรณ์ตอนนี้มีลูกชาย 5 คน ลูกสาว 2 คนจากภรรยา 3 คน ผู้นำจักรีรุ่นต่อไปก็ต้องเป็นหลานสาวที่มีเลือดจักรีล้วนหนึ่งเดียวของภูมิพลคือ พัชรกิติยาภา ลูกสาวของ

²¹ ดู ศาสตราจารย์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, *Thaksin: The Business of Politics in Thailand* (Chiangmai: Silkworm, 2005).

²² ดู Duncan McCargo, "Network Monarchy and Legitimacy Crises in Thailand," *Pacific Review* 18, no. 4 (December 2005). ดูบทความเกี่ยวกับการเลื่อนตำแหน่งในกองทัพของทักษิณและปฏิกริยาของวัง, *Nation*, August 22, August 31, and September 9, 2005.

โสมสวัสดิ์ ก่อนจะมีลูกชายของศรีรัศมี พัชรกิติยาภาได้รับการศึกษาและเข้าร่วมพิธีกรรม และได้รับการดูแลจากสิรินธร ซึ่งบ่งชี้ว่าเธออาจจะเป็นทายาทของพ่อของเธอ ด้วยปริญญาทางกฎหมายจากคอร์เนล เธอมีท่าทางเชื่อมั่นอย่างลึกซึ้งและความมโหฬารอย่างจุฬารัตน์

แต่ฐานะของเธอในทำเนียบเจ้านั้นไม่ชัดเจนอีกต่อไปแล้ว วัชรालงกรณ์มุ่งมั่นที่จะมีลูกชายกับศรีรัศมี เพื่อให้เป็นทายาท และใช้ความพยายามอย่างหนักและยาวนานด้วยการช่วยเหลือจากแพทย์ จากคำบอกเล่าของแหล่งข่าวในวัง ที่บังกรรัศมีโชติผ่านการอาบน้ำศักดิ์สิทธิ์โดยภูมิพลและสิริกิติ์ในเดือนมิถุนายน 2548 ยืนยันการรับเข้าเป็นสมาชิกในครอบครัวมหิดล

ยิ่งกว่านั้น ทั้งที่ถูกอัปเปหิออกไปและไปอยู่ที่สหรัฐฯ โดยอ้างลี้ภัยทางการเมือง สุจารีณีกับลูกชายทั้งสี่ว่ากันว่าได้สถานะบางอย่างกลับคืนมาในวัง โดยอาจมีโอกาสดเปิดให้ลูกชายบางคนเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะเจ้าจริง ๆ แล้ว น้องสาวของพวกเขาก็เปลี่ยนชื่อจากบุษยาน้ำเพชรเป็นสิริวัณวรีอยู่เมืองไทยมาหลังปี 2539 และได้รับการปฏิบัติเยี่ยงเจ้าดาวรุ่งคนสำคัญ ในปี 2544 เธอได้รับเครื่องราชฯ ชั้นสูง ปูทางสำหรับการเลื่อนฐานะเธอเป็นเจ้าในที่สุด นั่นบ่งบอกว่าลูกชายของสุจารีณีคือ จุฬาวชิร ที่มีอายุ 26 ในปี 2548 ที่เป็นหลานชายคนโตของภูมิพล ก็อาจมีสิทธิ์ในบัลลังก์²³ จริง ๆ แล้ว ในตระกูลที่มีชนบั้นผู้ชายแต่ขาดแคลนผู้ชายนี้ ลูกชายของสุจารีณีจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการเพิ่มจำนวนเพื่อให้อุ่นใจ ด้วยเหตุนี้เป็นส่วนหนึ่ง พวกเขาอาจได้กลับมา นักสังเกตการณ์กล่าว²⁴

เพื่อขจัดคำถามกลางแฉงใจต่างๆ เกี่ยวกับอนาคตและหลีกเลี่ยงความปั่นป่วนในรุ่นถัดไป วัชรालงกรณ์จะถูกบีบให้ต้องจัดรายการลำดับอาวุโสสำหรับการสืบบัลลังก์โดยครอบคลุมภรรยาทั้งสามและลูกทั้งหมด ดังที่วัชรารุททำในกฎมณเฑียรบาลปี 2467

หากปรากฏว่าลูกชายของสุจารีณีไม่ได้รับการฟื้นฟูสถานะกลับเข้าวัง สถาบันก็จะเผชิญปัญหาอีกแบบหนึ่ง คือ ภาวะผู้หญิงครอบงำในจักรีรุ่นล่าสุด นอกจากพัชรกิติยาภากับสิริวัณวรีแล้ว หลานของภูมิพลคนอื่นๆ ที่ถูกเลี้ยงดูมาในวังก็คือลูกสาวสองคนของจุฬารัตน์คือ สิริภาจุฬารัตน์กับอติยาพรกิติคุณ พวกเขาได้มีส่วนร่วมในหน้าที่และพิธีกรรมต่างๆ ของวัง ส่วนหนึ่งภายใต้การกำกับของสิรินธร

²³ แต่สื่อก็กล่าวถึงลูกชายคนแรกของสุจารีณีเคยตรวจดีเอ็นเอแล้วพบว่าไม่ใช่ลูกของวัชรालงกรณ์ นั่นอาจทำให้ลูกชายคนถัดไป วัชเรศรที่เกิดในปี 2524 จ่อคิวแทน

²⁴ สัมภาษณ์กับนักการเมืองระดับอาวุโสกับเจ้าระดับล่าง

ที่อาจจะมาร่วมวงด้วยคือลูกสาวของอุบลรัตน์คือ พลอยไพลินกับสิริกิติยา ในปี 2542 อุบลรัตน์เล็ก กับปีเตอร์ เจนเซนและนำลูกทั้งสามกลับเมืองไทย ซึ่งพวกเขาได้รับสัญชาติไทย พวกเขาได้รับการปฏิบัติเยี่ยง เจ้าจากสาธารณะ รัฐบาลและกระทรวงในระดับหนึ่ง ทั้งที่เป็นสามัญชนและมีนิสัยเป็นอเมริกันมากกว่า ในวันที่ พวกเขาได้รับสัญชาติไทย พวกเขาแจกใบจบการศึกษาที่โรงเรียนประถมแห่งหนึ่ง เหมือนที่ตาของพวกเขาทำ ในมหาวิทยาลัยต่างๆ (พุ่ม ลูกชายที่เป็นออทิสติกของอุบลรัตน์ ซึ่งเป็นผู้ชายอีกเพียงคนเดียวของรุ่น เสียชีวิต ในเหตุการณ์สี่นาฬิกาเดือนธันวาคมปี 2547)

ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับสถานะและการแต่งงานของพวกเขา หญิงสาวเหล่านี้เป็นตัวแทนการ เปลี่ยนแปลงที่สำคัญสำหรับวังและสถาบันกษัตริย์ แทนที่จะอยู่แต่หลังวัง พวกเขาจะอยู่ในศูนย์กลางอำนาจ ที่ ผู้หญิงไทยแทบไม่เคยได้มีโอกาสเลย กระนั้นก็ไม่มีใครเลยในรุ่นนี้ ไม่ว่าหญิงหรือชาย ได้รับการฝึกอบรมและ ปลูกฝังอย่างที่ถูกฝึกฝนกับลูกๆ ของเขาเคยได้รับ พวกเขาเติบโตมาในวัฒนธรรมเมืองร่ำรวยสมัยใหม่ที่มีดีสโก และศูนย์การค้า เอ็มทีวี แฟชั่นญี่ปุ่น การสักและการทิ่มแทงเนื้อตัว รถซิ่งและวัฒนธรรมโลก ไม่มีใครที่ถูก กล่อมเกล่าอย่างลึกซึ้งในขนบธรรมเนียมราชาอย่างภูมิพล และเรื่องนี้จะส่งผลต่อแนวทางการบริหารจัดการสถาบัน กษัตริย์

การปกป้องบารมีเจ้าจากสื่อที่ใจถึง นักวิชาการที่กล้าหาญมากขึ้นและสาธารณะที่ไม่ใช่พระก็จะเป็น ปัญหาท้าทายใหญ่หลวงต่อวังยุคหลังภูมิพล โดยเฉพาะเมื่อคำหนึ่งถึงปมหลังส่วนตัวของวชิราลงกรณ์ การ เติบโตของสื่อโลกที่ควบคุมไม่ได้อย่างเคเบิลทีวีกับอินเทอร์เน็ตก็ได้สร้างความลำบากแล้วแก่การรักษาความ ล่วงละเมิดมิได้ของเจ้า

ผลสะท้อนของสื่อต่อสถาบันกษัตริย์สามารถดูได้จากตัวอย่างของอังกฤษ ในเดือนมิถุนายน 2520 อันเป็นปีเฉลิมฉลองของเอลิซาเบธ วังฟังก์ท์โนเนม Sex Pistols มีชื่อเสียงโด่งดังด้วยเพลงต่อต้านสถาบัน “God save the queen, her fascist regime, it made you a moron... There is no future in England’s dreaming” เพลง “God save the queen” ถูกสั่งห้ามออกอากาศในทันที แต่ก็ไม่มีประโยชน์ มันโดนใจวัยรุ่นที่ตาสว่างทั้งรุ่นและกลายเป็นซิงเกิลขายดีที่สุดของอังกฤษในเวลานั้น สังคมอังกฤษไม่ เหมือนเดิมแล้ว การรายงานและการวิจารณ์ครอบครัวกษัตริย์ของสื่อที่เสรีขึ้นที่ Sex Pistols จุดประกาย ขึ้นมา ฟุ้งสู่จุดสุดยอดในปี 2535 อันเป็นปีสยองของเอลิซาเบธ ที่ปัญหาขัดแย้งส่วนตัวในครอบครัวและการ จัดการบริหารทรัพย์สินของครอบครัวและของรัฐกลายเป็นข่าวอันโอชะรายวันตามหนังสือพิมพ์แท็บลอยด์กับ เคเบิลทีวี สถาบันกษัตริย์ไม่สามารถกำบังตนจากการตรวจสอบของสาธารณะได้อีกต่อไป

ในไทย ทั้งหมดที่ยืนขวางกลางระหว่างบุญญาธิการของพวกเขาเจ้ากับการนำเสนอของสื่อในสไตส์แท็บลอยด์ของลอนดอนก็คือกฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และนั่นแสดงถึงความเปราะบางในบรรยากาศที่เปิด มากขึ้นในทศวรรษ 2533 เครื่องบ่งชี้อันหนึ่งคือในระหว่างการไต่สวนคดีรอบสองของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ นัก

เคลื่อนไหวยางสังคมที่ก่อนหน้านี้เคยถูกจับในตอนต้นทศวรรษ 2523 ในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ (ในตอนนั้น การวิพากษ์วิจารณ์จากนานาชาติบีบให้วังต้องแทรกแซงเข้ามาอย่างเงิบๆ และปล่อยสุลักษณะไป) เพียงหลังจากการรัฐประหาร 2534 สุจินดากล่าวหาสุลักษณะว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพจากการโจมตีคณะรัฐประหาร เนื่องจาก(สุจินดายืนยันว่า)ภูมิพลให้ความเห็นชอบต่อการรัฐประหารแล้ว ที่น่าขันในความจริงสาระคือสุลักษณะกล่าวหาสุจินดาว่ามีความผิดในข้อหาเดียวกันสำหรับการยึดอำนาจจากรัฐบาลที่ภูมิพลตั้งมา

น่าประหลาดใจ หลังจากสุจินดาถูกไล่ออกไปและได้รับการนิรโทษกรรมโดยภูมิพล คดีของสุลักษณะไม่ได้หายไปด้วย วังต้องการให้เขารับโทษทัณฑ์อีกครั้ง เมื่อคดีดำเนินไปในปี 2536 สุลักษณะใช้บริการจากทนายนักสิทธิมนุษยชนทองใบ ทองเปาด์ ผู้เคยถูกสฤษดิ์จับขังคุกเมื่อสามทศวรรษก่อนหน้า ที่ประกาศว่า “เขาไม่ตั้งข้อกล่าวหาคอมมิวนิสต์อีกต่อไปแล้ว หันมาใช้ข้อหาหมิ่นฯ แทน”²⁵ คราวนี้ ทั้งในและต่างประเทศให้ความสนใจต่อคดีนี้มากกว่าเมื่อคราวที่แล้วในทศวรรษ 2523 เสียอีก แล้วสุลักษณะก็หลุดไปอีกครึ่งหนึ่ง วังดูเหมือนจะตัดสินใจหลีกเลี่ยงการปะทะ

หนึ่งปีต่อมา กฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเป็นประเด็นร้อนจากเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชาวต่างชาติรายหนึ่งและสื่อต่างประเทศ หนึ่งสัปดาห์ก่อนคริสต์มาสในเดือนธันวาคมปี 2537 Lech Kisielwicz นักธุรกิจชาวฝรั่งเศสนั่งเครื่องบินไทยขึ้นหนึ่งจากปารีสมากรุงเทพฯ เพื่อต่อเครื่องบินไปยังโตเกียว โสมสวัสดิ์ก็นั่งมาในชั้นหนึ่งด้วยกันพร้อมกับคนไทยชั้นหนึ่งอีกจำนวนหนึ่ง ปรากฏว่าเขามีปัญหากระทบกระทั่งกับ Kisielwicz และหมอนี้ก็ตอบกลับด้วยการสบถใส่เธอ พอเครื่องลงจอดที่กรุงเทพฯ ตำรวจไทยก็จับ Kisielwicz ในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ แม้ว่ารัฐธรรมนูญไทยจะปกป้องเฉพาะภูมิพล สิริกิติ์ ผู้สำเร็จราชการฯ และทายาทเท่านั้น ฝ่ายบริหารของการบินไทยกับวังใช้เวลาไม่นานนักที่จะเข้าใจว่าคดีความนี้สามารถที่จะก่อความขายขี้หน้าให้ได้อย่างมหาศาลได้ แต่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถถอนข้อกล่าวหาได้เนื่องจากนักธุรกิจฝรั่งเศสคนนั้นสามารถฟ้องร้องกลับได้ และคนไทยอาจประนามพวกเขาได้ว่าไม่พยายามปกป้องเกียรติของเจ้า ซึ่งก็จะเข้าข่ายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพอีกนั่นแหละ

การบินไทยพยายามอย่างไรผลที่จะเกลี้ยกล่อมให้ Kisielwicz รับสารภาพ ซึ่งเขาจะได้รับอิสรภาพในทันที อันเป็นการรักษาหน้าของสายการบิน ด้วยการที่มีสำนักงานใหญ่ภาคพื้นยุโรปตั้งอยู่ในปารีส การบินไทยเป็นอันต้องกังวลถึงผลกระทบทางธุรกิจและการที่ชาวต่างชาติจะโจมตีสถาบันกษัตริย์ไทยหลังจากสื่อมวลชนฝรั่งเศสได้เรื่องนี้ไป มันใช้เวลาหลายสัปดาห์ในการทำความเข้าใจการตกลงภายใต้การตรวจตราของเจ้าหน้าที่วัง ซึ่งในระหว่างนั้นสื่อไทยถูกห้ามไม่ให้รายงานข่าวเรื่องนี้ ในที่สุด นักธุรกิจฝรั่งเศสรายนั้นก็ยอมส่งคำขอโทษไปถึงภูมิพล (ซึ่งคราวนี้สื่อไทยต้องรายงานตามหน้าที่) และสารภาพผิดในศาล จากนั้น พิธีคดี ศาล

²⁵ *Far Eastern Economic Review*, April 29, 1993.

ก็ยกฟ้องเนื่องจากขาดพยานหลักฐาน Kisielwicz เป็นอิสระ แต่เพราะว่าเขาสารภาพผิด เขาจึงไม่สามารถฟ้องการบินไทยได้ และเพราะว่าเขาได้รับการพิสูจน์ว่าบริสุทธิ์ จึงไม่มีใครประนามคนไทยได้ว่ามีกฎหมายโบราณล้าสมัย

ถึงกระนั้น กฎหมายนี้ก็ยังมีฤทธิ์เดชอยู่ ในปลายปี 2544 *Far Eastern Economic Review* ที่เป็นของอเมริกัน พาดพิงหน่อยเดียวถึงสายสัมพันธ์ทางการเงินที่ไม่งามระหว่างวชิราลงกรณ์และทักษิณ รัฐบาลกับวังชู่จะตั้งข้อหาแก่นักข่าวและบรรณาธิการของนิตยสาร และก็ต่อเมื่อหลายสัปดาห์ให้หลังที่เต็มไปด้วยการโจมตีกันต่าเท่านั้นพวกเขาถึงปล่อยให้เรื่องเงียบหายไปท่ามกลางความคลุมเครือ วังกับรัฐบาลสามารถอ้างชัยชนะได้ เมื่อนิตยสารฉบับนั้นลดความใจถึงในการรายงานข่าวลงมาอย่างมาก แต่ด้วยการที่ไทยกลายเป็นศูนย์กลางการเดินทาง การทูตและสื่อสารมวลชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เหตุการณ์อย่างนี้มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นได้อีก ซึ่งจะชักนำความสนใจสนใจอันไม่พึงปรารถนามาสู่สถาบันกษัตริย์

ขบวนไล่ทักษิณในช่วงปี 2548-49 ทำให้ข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเฝือจนเฟือ โดยทั้งทักษิณกับศัตรูต่างใช้ข้อหานี้พาดพิงซึ่งกันและกัน แม้จะเห็นได้ชัดว่ามีแรงจูงใจทางการเมือง ข้อหานี้ก็ยกกันไปไม่ได้ง่ายๆ และมันยังเป็นอุปสรรคต่อตัวเองในเวลาต้องการใช้ข้อหานี้จริงๆ

ไม่ว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรก็ตามกับสถาบันกษัตริย์ เช่น เรื่องราวในอดีตจะเผยออกมา หรือว่าพฤติกรรมของลูกๆ และหลานๆ ของเขาจะเป็นอย่างไร ภูมิพลก็มีภาพพจน์ที่มั่นคงแน่นอนหนาที่สุดแล้ว และไม่ น่าจะถูกทำลายได้ บารมีของเขายู่อุดมมาได้อย่างไร้ตำหนิแผ้วพาน ด้วยอายุที่ยืนยาวและบุคลิกของเขาเองที่จริงจัง ทรากตรำ นุ่มนวล ใช้ชีวิตเรียบง่ายพอเพียง ด้วยการสำแดงตนเป็นมหาชนที่ละม้ายพระพุทธรเจ้า เป็นไปได้มากกว่าภูมิพลจะกลายเป็นลัทธิบูชาไปเหมือนกับปู้จุพาลงกรณ์ของเขา

แต่ยังไงภูมิพลก็ต้องจากไปในที่สุด สถาบันกษัตริย์ก็อาจจะเริ่มลดความศักดิ์สิทธิ์ลง ทายาทของเขาไม่ได้รับการบ่มเพาะมาให้แสดงตนเป็นว่าที่พระพุทธรเจ้า อีกทั้งมาดก็ไม่ให้ พวกเขาจะต้องพัฒนาและสร้างสถาบันฯ ด้วยตัวเองก่อนที่จะถูกบีบให้ทำโดยสื่อและคนไทยรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นคนรุ่นที่ไม่เคยประสบภาวะสงครามเย็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการฟื้นฟูของภูมิพล ความท้าทายนี้แทบไม่แตกต่างไปจากสิ่งที่สถาบันกษัตริย์ตะวันตกจำนวนมากเผชิญในศตวรรษที่ 19 และ 20 นั่นคือการยกภาระรับผิดชอบในการบริหารจัดการรัฐรายวันให้กับนักการเมือง ข้าราชการและนักธุรกิจที่กษัตริย์ไม่ได้เป็นคนเลือก “ครั้งเป็นที่ยอมรับกันว่าการที่นายฯ มีตำแหน่งได้ ไม่ได้มาจากการโปรดของกษัตริย์อย่างเดียว แต่ยังมีมาจากความ

เห็นชอบของสภาด้วย บทบาทของกษัตริย์ก็จะจำกัดลงอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้” Vernon Bogdanor
เขียน²⁶

สถาบันจักรียอมมีทางเลือกที่จะถอยกลับไปสู่ความศักดิ์สิทธิ์ สัพัญญูและความสมบูรณ์พร้อมได้ แต่
ทางเลือกนี้บังคับว่าสถาบันฯ เกือบจะต้องหายไปหลังโรงเลยที่เดียว เหมือนสถาบันฯ ของญี่ปุ่นหลัง
สงครามโลกครั้งที่ 2 และกลายเป็นสัญลักษณ์ นามธรรมล้วนๆ และห่างไกลจากชีวิตสมัยใหม่ มันเป็น
สถานการณ์ที่ภูมิพลตระหนัก บอกแก่ผู้มาเยือนในปี 2535 ว่าจักรพรรดิ Akihito ของญี่ปุ่นอึดอัดกับการเป็น
แค่สัญลักษณ์ที่จำกัดอยู่แต่งานพิธีกรรม ไม่มีบทบาททางการเมือง แม้กระทั่งการปรึกษาหารือ²⁷

จนถึงบัดนี้ก็ไม่มียะโรบ่งชี้ว่าทายาทของภูมิพลจะมีชะตากรรมแบบเดียวกับ Akihito แต่กลับเป็นว่า
สถาบันกษัตริย์ไทยกำลังมุ่งไปในทิศทางที่ตรงข้าม ต้องขอบคุณอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของไทย อันเป็น
แหล่งเงินตราต่างประเทศที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ บรรพมหาราชวังเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวที่สำคัญมานาน
แล้ว และพิธีกรรมต่างๆ ของวังก็ได้รับการโฆษณาประชาสัมพันธ์อย่างดีโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ใน
ปี 2541-42 วังที่หัวหินและตอยตุงเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชม และโรงแรมหรูๆ ผุดขึ้นในอาณาจักรของสังวาลย์
ที่ภาคเหนือ โครงการพัฒนาของภูมิพลที่ตอยตุงข้างก็ถูกปรับเป็นแหล่งท่องเที่ยวพร้อมรีสอร์ต

แต่เพื่อกันไม่ให้เหล่าเจ้าชายและเจ้าหญิงถูกลดชั้นลงเป็นเพียงตัวแสดงในละครย้อนยุค สถาบัน
กษัตริย์จะต้องสัมพันธ์กับสังคมไทยร่วมสมัยได้ดีกว่านี้ โดยเฉพาะการแสดงบทบาทในวัฒนธรรมเมืองของ
ปัจจุบันและอนาคต ฐานรากสำหรับการนี้มีอยู่แล้วในโครงการต่างๆ ของภูมิพล การกุศลต่างๆ ของวัง และ
งานสังคมของครอบครัวมหิดล ลูกๆ ของภูมิพลได้รับแจกงานช่วยเหลือประชาชนมานานแล้ว เช่น สิริธรมี
มูลนิธิช่วยเหลือคนจนและคนด้อยโอกาส และตอนนี้ก็ดูแลมูลนิธิของภูมิพล วชิราลงกรณ์ก็(ในนาม)มีเครือ
โรงพยาบาลชนบท(ยุพราช) ส่วนจุฬารัตน์เป็นผู้อุปถัมภ์การวิจัยวิทยาศาสตร์แห่งชาติ หลานๆ ของภูมิพลก็มี
การเปิดตัวกับงานการกุศล มันจะต้องเป็นหัวใจของชีวิตพวกเขาหลังจากเติบโตเป็นผู้ใหญ่

แต่แนวทางการทำงานสังคมของวังจำต้องมีการยกเครื่อง ความขลังลึกลับในวิธีการที่ภูมิพลและภรรยา
เรียไรและแจกจ่ายเงินบริจาคนั้นจะต้องถูกแทนที่ด้วยความโปร่งใสและความมีวินัยเพื่อหลีกเลี่ยงการตั้งถามที่
จะก่อความยุ่งยาก งานการกุศลต่างๆ จะต้องเปิดเผยและระมัดระวังมากขึ้นในเรื่องภาพพจน์ และไม่สวน

²⁶ Bogdanor, *The Monarchy*, 13, 27.

²⁷ Kulick and Wilson, *Thailand's Turn*, xxiii.

กระแสวิกฤต อาทิ ในทศวรรษ 2533 มูลนิธิจุฬาภรณ์รับเงินจากอุตสาหกรรมบุหรี่เพื่อทำงานวิจัยที่สวนทางกับการรณรงค์ต่อต้านการสูบบุหรี่ของรัฐบาล²⁸ ขอเพียงมีสื่อใจถึงมากกว่านี้สักหน่อยก็จะเป็นเรื่องแล้ว

กล่าวอย่างกว้างๆ การทำงานสังคมของครอบครัวภูมิพลกับงานการกุศลต่างๆ จะต้องหยุดประชันขันแข่งกับรัฐบาลและองค์กรทางสังคมอื่นๆ รวมถึงเอ็นจีโอ ความเป็นปฏิปักษ์อย่างนี้บั่นทอนบทบาทศูนย์รวมน้ำใจของสถาบันกษัตริย์ ครอบครัวกษัตริย์จะต้องเป็นหุ้นส่วนกับองค์กรต่างๆ เหล่านี้ ไม่ใช่อ้างตัวเป็นผู้จัดจำหน่ายน้ำใจแต่เพียงผู้เดียวในประเทศ หากเป็นแบบอย่างในการสร้างสรรค์สิ่งดีๆ ได้อานาสร้างมาตรฐานด้วยการไปออกงานให้กับองค์กรต่างๆ ที่ทำงานในประเด็นปัญหาปัจจุบันอย่างเอดส์และกับระเบิด

การตระหนักเช่นนี้ควรจะครอบคลุมไปถึงการให้รางวัลเหรียญตราสายสะพายต่างๆ ของวังด้วย ตลอดวาระของภูมิพล วังได้ปฏิเสธไม่ยอมรับผู้มีส่วนสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวมที่ไม่ได้หนุนเสริมอำนาจของวัง บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยล้วนแล้วแต่เป็นกษัตริย์และเจ้า และบุคคลสำคัญของไทยยุคใหม่ก็ล้วนแล้วแต่เป็นผู้นิยมเจ้าทั้งสิ้น ที่หลุดจากทำเนียบก็คือคนอย่างปรีดี พนมยงค์, พุทธทาสที่เป็นที่รู้จักในระดับโลก และนักทำงานเพื่อสังคมต่างๆ จำนวนมากที่อยู่นอกชายคาของวัง ที่ถูกถือมาตลอดว่าเป็นคู่แข่งขัน

ท่าที่อย่างนี้ไม่จำเป็นและไม่ก่อประโยชน์ สถาบันกษัตริย์สามารถและจะต้องขยายฐานสนับสนุนด้วยการให้การยอมรับแก่ความสำเร็จและความซื่อตรง ไม่ใช่เพียงความจงรักภักดี ไม่อย่างนั้นก็เสี่ยงต่อการถูกทิ้งไว้ข้างหลังโดยวัฒนธรรมสมัยใหม่ สถาบันกษัตริย์ยังกฤษฎีการบรดาศักดิ์อัสวินแก่ศิลปิน นักดนตรีและคนทำงานเพื่อสังคม ที่ไม่ได้มีเส้นสายกับวังบัคกิงแฮม แต่มีส่วนสร้างและกำหนดความเป็นอังกฤษสมัยใหม่ในทางบวก สถาบันฯ ของอังกฤษก็มีภาพพจน์ทันสมัยและมีบุญบารมี สามารถมองเห็นและยอมรับการอุทิศตนและการสร้างคุณงามความดีภายนอกแวดวงชนชั้นนำของตัวเองได้ การขยายการยอมรับแก่คนไทยที่สร้างสรรค์ความสำเร็จจะทำให้ตระกูลจักรียุคใหม่สามารถรักษาภาพพจน์มหากรุณาธิคุณและปรีชาญาณไว้ได้ในลักษณะที่รัฐบาลไม่สามารถทำได้ วังจะยังคงรักษาตำแหน่งผู้นำทางศีลธรรมไว้ได้ต่อไป

การเปลี่ยนแปลงกำลังเกิดขึ้นแล้วเป็นบางส่วน และบางอย่างจะเป็นหมอกตาบังคับสำหรับวังรุ่นต่อไป ถึงที่สุดแล้ว สมาชิกครอบครัวกษัตริย์จะต้องใช้ประโยชน์จากหนึ่งในอำนาจที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของสถาบันฯ ที่ไม่พูดกัน คือ ความสามารถและสิทธิในการปรับตัวเองก่อนที่จะมีคนอื่นมาทำให้ นั่นคือหัวใจสำคัญของการอยู่รอด

----- เอวัง -----

²⁸ เอกสารต่างๆ ที่มีรายละเอียดการสนับสนุนของ Philip Morris ต่อสถาบันวิจัยจุฬาภรณ์, <http://www.pmdocs.com>.